

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«Національна безпека в XXI столітті: нові виклики та концептуальні
зміни»**

Виконав студент II курсу, групи ЗМНБ-2
Спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)
Кучер Іван Олександрович

Науковий керівник – кандидат юридичних наук,
доцент, заслужений юрист України,
Ірха Юрій Богданович

Рецензент – доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник, директор ННІ морського
права та менеджменту Національного
університету «Одеська морська академія»
Савінова Наталія Андріївна

Острог, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	10
1.1 Еволюція розуміння поняття «національна безпека»	10
1.2 Людина, суспільство і держава як об’єкти національної безпеки	18
1.3 Суб’єкти забезпечення національної безпеки: національний та міжнародний вимір	25
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ II. ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	35
2.1. Взаємозв’язок глобалізації та національної безпеки.....	35
2.2. Внутрішні та зовнішні виклики і загрози національній безпеці.....	40
2.3. Стратегії забезпечення національної безпеки в сучасних умовах	48
Висновки до розділу 2	60
РОЗДІЛ III. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ.....	62
3.1 Конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки України	62
3.2 Загрози національній безпеці України в умовах війни та в повоєнний період.....	69
3.3 Перспективні напрями зміцнення національної безпеки України	72
Висновки до розділу 3	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТОК.....	91

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НАТО – Організація Північноатлантичного договору;

ЄС – Європейський Союз;

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

ЗМІ – засоби масової інформації;

США - Сполучені Штати Америки;

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина.

ВСТУП

Постановка проблеми дослідження. У сучасному глобалізованому світі національна безпека перетворилася на багатовимірну категорію, що охоплює не лише військову чи політичну сферу, а й економіку, інформаційний простір, екологію, права людини та соціальну стабільність. Зокрема, війна російської федерації проти України радикально змінила уявлення про виклики національній безпеці, засвідчивши необхідність перегляду теоретичних підходів, зміцнення міжінституційної взаємодії та широкої участі громадянського суспільства у безпекових процесах.

Проблематика дослідження полягає у відсутності єдиного уніфікованого бачення системи національної безпеки, а також у недостатній розробці підходів до визначення об'єктів та суб'єктів безпеки, зокрема в контексті взаємозв'язку між людиною, суспільством і державою. В умовах російської збройної агресії, нестабільності політичної системи та нових транснаціональних загроз, комплексне переосмислення концепту національної безпеки є вкрай необхідним.

Характеристика стану дослідження проблеми. Науковий інтерес до проблем національної безпеки спостерігається в рамках політології, правознавства, соціології, міжнародних відносин та безпекознавства. В українській академічній традиції відомі дослідження О.С. Власюка, який акцентує увагу на внутрішньополітичних і соціально-економічних чинниках національної безпеки; О.М. Бандурки, праці якого присвячені організаційно-правовим механізмам забезпечення безпеки держави; Г. М. Перепелиці, який розглядає проблематику національної та міжнародної безпеки крізь призму геополітики, стратегічної стабільності й системи колективної безпеки. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад безпеки зробили дослідники інформаційної безпеки Б. А. Кормич, концептуальних та ідеологічних аспектів національної безпеки О. В. Глазов, В. П. Горбатенко, а також проблем захисту прав людини в безпековому контексті А. А. Романова.

Водночас у межах зарубіжної наукової думки суттєвий вплив на формування сучасного розуміння національної безпеки справили праці З. Бжезінського, який підкреслював зростання ролі інформаційних, технологічних та енергетичних чинників у безпековій політиці держав у глобалізованому світі. К. Волц обґрунтував залежність рівня безпеки держав від структури міжнародної системи та балансу сил. Концепція «ризикового суспільства» У. Бека дозволяє аналізувати транснаціональні загрози, що виходять за межі компетенцій окремої національної держави. Зазначені теоретичні підходи створюють методологічне підґрунтя для дослідження трансформації національної безпеки в умовах глобалізації, зростання гібридних загроз та зовнішньої агресії.

Водночас, наявність різних інтерпретацій поняття національної безпеки, недостатня розробленість моделей взаємодії між її об'єктами, а також виклики сучасного періоду, насамперед гібридна війна, інформаційні атаки, правова ерозія, засвідчують потребу у подальших наукових розвідках. Зокрема, дослідження мають бути зосереджені на системності забезпечення безпеки, міждисциплінарному підході та практичному вимірі в умовах України.

Метою даної дипломної роботи є комплексне дослідження сутності національної безпеки в умовах глобалізаційних змін, гібридних загроз та трансформації традиційних уявлень про безпековий простір.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Проаналізувати еволюцію концепту національної безпеки в контексті історичних, політичних і соціальних змін.
2. Визначити та охарактеризувати основні об'єкти національної безпеки.
3. Встановити позитивні та негативні аспекти впливу глобалізації на національну безпеку.
4. Провести порівняльний аналіз стратегій окремих держав для визначення пріоритетів безпекової політики та механізмів їх реалізації.
5. Визначити загрози національній безпеці України в повоєнний період.

б. Запропонувати стратегічні напрями зміцнення національної безпеки в Україні.

Об'єктом дослідження є система національної безпеки держави в умовах глобалізаційних трансформацій.

Предметом дослідження є особливості формування, функціонування та розвитку системи забезпечення національної безпеки України в умовах глобалізації, з урахуванням впливу гібридних загроз, транснаціональних викликів і взаємодії державних та недержавних суб'єктів.

У процесі підготовки дипломної роботи було застосовано такі наукові **методи**:

У роботі використано системний підхід як базовий дослідницький метод. Він дозволив розглядати національну безпеку як складну, взаємозалежну систему, що включає людину, суспільство і державу як основні об'єкти. Застосування цього методу дало змогу проаналізувати структурні зв'язки між компонентами безпеки, з'ясувати їхню взаємозалежність, а також визначити вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на функціонування системи національної безпеки. Крім того, у дослідженні застосовано:

- порівняльно-правовий метод – для зіставлення українських і європейських підходів до формування національної безпеки, а також для аналізу та для співставлення безпекових стратегій різних держав та України;
- контент-аналіз – для опрацювання наукових джерел, нормативно-правових актів, стратегій і концепцій у сфері національної та міжнародної безпеки;
- аналіз нормативно-правових документів – з метою вивчення офіційних визначень, функцій і ролі суб'єктів національної безпеки;
- дескриптивний метод – для опису еволюції поняття національної безпеки в історичному та концептуальному вимірах;
- метод узагальнення для систематизації та впорядкування усього теоретичного матеріалу.

У роботі також використано формально-юридичний метод, що дозволив визначити сутність поняття «національна безпека» в українському та зарубіжному правовому контексті; логіко-семантичний метод – для уточнення та впорядкування понятійно-категоріального апарату дослідження. З метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між глобалізаційними процесами та трансформацією безпекових стратегій застосовано структурно-функціональний метод, який дав змогу проаналізувати функції окремих елементів системи національної безпеки та їх роль у забезпеченні стабільності держави.

Крім того, використано проблемно-хронологічний метод, що дозволив простежити зміну підходів до розуміння національної безпеки залежно від трансформації міжнародного безпекового середовища, а також інтерпретативний метод, спрямований на осмислення стратегічних документів і наукових концепцій крізь призму сучасних безпекових викликів, зокрема гібридних загроз і зовнішньої агресії.

Застосування вказаних методів дозволило не лише структурно осмислити предмет дослідження, а й сформулювати власні висновки щодо ефективності поточних моделей забезпечення безпеки в Україні.

Характеристика джерельної бази. У роботі опрацьовано широкий комплекс нормативно-правових та наукових джерел. Насамперед використано нормативно-правові акти України, зокрема Конституцію України, закони України та укази Президента України, які визначають правові засади, принципи та інституційні механізми забезпечення національної безпеки держави.

Важливе місце у джерельній базі посідають стратегічні документи Європейського Союзу, зокрема Європейська стратегія безпеки 2003 року, Глобальна стратегія ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики 2016 року, а також Стратегічний компас для безпеки і оборони ЄС 2022 року, які відображають еволюцію підходів ЄС до спільної безпекової та оборонної політики, управління кризами, стратегічної автономії та реагування на гібридні загрози.

Крім того, у роботі проаналізовано міжнародні документи НАТО, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй, що формують підходи до колективної, регіональної та міжнародної безпеки, включаючи питання стримування, кризового реагування, захисту цивільного населення, кібербезпеки, протидії тероризму та забезпечення міжнародної стабільності.

Значну частину джерельної бази становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, у яких розглядаються теоретичні, правові та політичні аспекти національної і міжнародної безпеки. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад забезпечення національної безпеки зробили українські науковці, зокрема І. Артёмов, В. Білоус, Ю. Барабаш, О. Белов, С. Білоцький, О. Власюк, Г. Волинка, О. Гончаренко, В. Горбулін, О. Дзьобань, Я. Жаліло, В. Картавцева, О. Лемак, О. Ляшенко, М. Савчин, Г. Ситник, С. Шевчук, І. Швед, Н. Нижник та інші.

Водночас у роботі використано напрацювання зарубіжних авторів, які суттєво вплинули на формування сучасних концепцій безпеки та міжнародних відносин, зокрема З. Бжезінського, Б. Бузана, К. Волца, а також інших дослідників, чії праці дозволили розкрити глобальний, системний і стратегічний виміри національної безпеки в умовах трансформації світового порядку.

Незважаючи на значний науковий доробок у сфері національної безпеки, стрімкі та безпрецедентні трансформації глобального безпекового середовища у XXI столітті вимагають кардинального переосмислення усталених концепцій і підходів. Ця динаміка зумовлює нагальну потребу в подальшому глибокому дослідженні національної безпеки для удосконалення існуючих та розробки принципово нових стратегій і механізмів, здатних забезпечити стабільність та розвиток держави й суспільства в умовах постійно змінюваної геополітичної реальності.

Обґрунтування хронологічних та географічних меж дослідження. Дослідження охоплює період з початку XXI століття з 2000 р. до 2025 року, що зумовлено початком глобальних трансформацій у сфері безпеки, виникненням нових форм загроз, таких як кіберзлочинність, тероризм, гібридна війна, а також

масштабними змінами в національній безпеці України після 2014 року, пов'язаними з анексією Криму, війною на Донбасі та з початком повномасштабного вторгнення рф у 2022 році на нашу територію.

Структура роботи складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (62 найменування). Загальний обсяг становить 91 сторінку, із яких список використаних джерел розміщений на 7 сторінках.

РОЗДІЛ І.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Еволюція розуміння поняття «національна безпека»

Еволюція розуміння поняття «національна безпека» відображає зміни в суспільно-політичному, економічному, технологічному, військовому та екологічному середовищах. Це поняття, яке спочатку формувалося під впливом небезпек, поступово набувало ширшого змісту та зазнавало певних трансформацій. Щоразу на зміни впливали нові виклики, породжені глобалізаційними процесами та інтеграційними тенденціями.

Щоб повноцінно зрозуміти сутність національної безпеки, для початку необхідно проаналізувати ключові стадії розвитку цього поняття. Перший, ранній етап національної безпеки, а саме в період до ХХ століття асоціювався, зазвичай, з обороною і захистом держави та збереженні суверенітету від зовнішнього тиску. Головні акценти ставилися на:

- формуванні збройних формувань та укладанні військових альянсів;
- забезпеченні державних кордонів;
- підтримці політичної стабільності у контексті династичних протистоянь чи колоніальних суперечок.

В цей час, безпека часто розглядалася у військовому контексті. Це цілком відповідало основними викликами епохи. Таку ж думку яскраво ілюструють праці Карла фон Клаузевіца «Про війну», де він зосереджувався на війні як на інструменті державної політики та самозахисту. Він вважав, що головна мета національної безпеки – це збереження суверенітету через силу. [30, с. 31-35]. Також, як приклад цього може бути створення армійських альянсів між державами, зокрема Священна Римська імперія або ж укріплення міст і встановлення контролю над територіями, що служили мурами проти зовнішніх небезпек, як Велика Китайська стіна.

У період після Першої та Другої світових воєн поняття національної безпеки суттєво ускладнилася, зазнавши певного розширення змісту протягом ХХ століття. Холодна війна сфокусувала увагу на геополітичне протистояння між світовими лідерами, ідеологічному змаганні та безперервній гонці озброєнь. Відтак, національна безпека поглинула в себе економічні, технологічні та ідеологічні аспекти. В той час почали з'являтися такі терміни як «ядерне стримування», «інформаційна війни», «економічна безпека». Міжнародні організації, зокрема ООН та НАТО, почали відігравати значущу роль, працюючи над колективною безпекою.

Перехід від останніх років двадцятого століття до початку двадцять першого характеризується подальшим переосмисленням сутності національної безпеки. Насамперед, з'явився низка нових видів небезпек. До класичних військових протистоянь додалися загрози невійськового спрямування: це й терористична діяльність, і діяльність кіберзлочинців, і організована злочинність. Водночас на перший план почала виходити проблематика екологічної безпеки. Такі проблеми як, зміни клімату, зникнення ресурсів, екологічні катастрофи почали розглядатися як питання національної безпеки. Крім того, посилення взаємозв'язків між державами ускладнило розуміння національної безпеки, інтегрувавши її у ширші регіональні та світові процеси. Кеннет Волц, будучи прихильником неореалізму, фокусувався на структурних елементах міжнародної системи, зазначає свою центральну ідею про те, що безпека є функцією міжнародного порядку та балансу сил [61, с. 163-170]. Як зразок – це війна у Перській затоці у 1990-1991 роках, яка стала важливим уроком для світової спільноти, адже засвідчила, що підтримання стабільності на регіональному рівні є ключовим для забезпечення глобальної безпеки.

Сьогоднішня концепція національної безпеки має багатогранний характер і вимагає комплексного, міждисциплінарного підходу. Вона еволюціонувала у комплексну систему, яка окрім традиційного військового захисту, включає

протидію кіберзагрозам, інформаційним впливам та гібридним формам, що поєднують політичні, економічні та військові методи для дестабілізації. Паралельно, соціальна злагодженість та відстоювання прав людини стали невід'ємними складниками державної безпеки. Сучасні глобальні проблеми також змусили змістити пріоритети на енергетичну незалежність через різноманітність джерел постачання, тоді як пандемія COVID-19 показала критичну потребу інтеграції в охорону здоров'я у загальну архітектуру національної безпеки.

У межах своєї праці «Security: A New Framework for Analysis» Бузан Б., Вевер О., Вільде Я. запропонували розглядати безпеку з п'яти аспектів: воєнного, політичного, економічного, екологічного та соціального [47, с.21-23]. Вони акцентували увагу на тому, що не лише військові дії можуть становити небезпеку, тобто загрози можуть бути й немілітарними. Натомість Збігнєв Бжезінський наголошує на комплексному баченні безпеки, що охоплює методологію управління інформаційними потоками та протидію терористичній діяльності [14, с. 32-36].

У сучасному світі розуміння національної безпеки вийшло за межі військової чи оборонної сфери. Європейський і світовий підхід до цього поняття має один із ключових напрямів – так зване «розширене розуміння безпеки», яке набуло поширення в Європейському Союзі після завершення Холодної війни. Такий європейський підхід ґрунтується на розумінні того, що безпека не може зводитися лише до військової сили чи захисту державних кордонів. Вона має широку сутність і охоплює захист прав людини та основоположних свобод, економічну стабільність, зокрема енергетичну безпеку й стійкість фінансової системи, соціальну згуртованість, гуманітарні аспекти, подолання бідності та управління міграційними процесами, екологічну безпеку як відповідь на зміну клімату та стихійні лиха, а також кібербезпеку й захист інформаційного простору.

Концепція «розширеного розуміння безпеки» була закріплена в Європейському Союзі насамперед через Європейську стратегію безпеки 2003 року, яка і започаткувала відхід від обмеженого мілітарного трактування безпеки. У цьому документі безпека вперше розглядається як складна система взаємопов'язаних політичних, економічних, соціальних та гуманітарних чинників, а ключові загрози – тероризм, регіональні конфлікти, провал державного управління та транснаціональна злочинність – визначаються такими, що не мають суто військового розв'язання [49, с. 3-4; 7]. Таким чином, ця стратегія фактично визнає обмеженість традиційних методів силового стримування та наголошує на потребі превентивного, багатоаспектного реагування, що полягає у сукупному поєднанні дипломатії, економічного впливу, розвитку та захисту прав людини.

Наступний розвиток цього підходу було відображено у Глобальній стратегії ЄС 2016 року, в якій центральним поняттям безпеки стає «стійкість» держав, суспільств і інституцій. У документі чітко вказано, що зовнішні кризи стають внутрішніми загрозами [50, с. 13-14]. Будь яка дестабілізація поза межами ЄС – збройні протистояння, міграційні кризи, кібератаки чи інформаційні операції, нестабільність – перетворюються у внутрішні загрози для національних політичних, економічних та суспільних структур. Також вводиться поняття «resilience» - стійкість, тобто адаптація до криз [50, ст. 23-25]. Мається на увазі, що національна безпека розкривається як динамічна здатність держав і суспільств адаптуватися до криз, забезпечувати безперервність функціонування інституцій, зберігати демократичні цінності, економічну стабільність та інформаційну цілісність. Отже, Глобальна стратегія ЄС не лише розширює перелік безпекових вимірів, а й концептуально закріплює перехід до системного, довгострокового та ціннісно орієнтованого розуміння національної безпеки, що відходить від виключно державоцентричної та мілітарної парадигми.

У 2022 році Європейський Союз представив «Стратегічний компас для безпеки і оборони», який вказував на зміну підходів до національної безпеки країн-членів в умовах збільшення гібридних загроз, кібератак, дезінформації, енергетичного тиску та повномасштабної агресії російської федерації проти України. У цьому документі зазначено, що сучасні загрози національної безпеки мають комплексний характер і не можуть бути нейтралізовані лише військовими шляхами. Цей документ є фактично, планом дій щодо зміцнення політики оборони та безпеки ЄС до 2030 року. Він відображає багатогранний підхід до забезпечення національної безпеки і, відповідно, структурує безпеку ЄС за напрямками діяти, захищати, інвестувати та співпрацювати [48, с. 9-10]. Поряд із розвитком оборонних спроможностей, основна увага приділяється захисту критичної інфраструктури, кібер- та інформаційній безпеці, стійкості суспільств та енергетичній автономії [48, с. 20-25].

Отже, «Стратегічний компас» доповнює усі попередні стратегічні документи ЄС, але при цьому закріплює перехід до системного та інтегрованого розуміння національної безпеки як поєднання військових і немілітарних складових.

Отож, вперше термін «національна безпека» був офіційно використаний у 1904 році на державному рівні під час звернення президента США Теодора Рузвельта до Конгресу, де він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами національної безпеки [29, с. 3]. З того часу цей термін поступово почав використовуватись в науковому обігу, спершу в політичній науці, а згодом, і в правовій сфері, де став об'єктом досліджень і юридичної науки.

Наукове осмислення національної безпеки з часом, як бачимо, стало дуже широким. У більшості досліджень це поняття трактується як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Життєво важливі інтереси, у свою чергу, найчастіше

визначаються як сукупність потреб суб'єктів безпеки (особистості, суспільства, держави тощо), які потребують захисту через відповідні механізми [27].

Власюк О.С. у своїй праці «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики» вказує, що у широкому розумінні національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Національну безпеку України автор визначає як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [18, с. 25].

В. Антонов визначає національну безпеку України як загальнонаціональну категорію, що охоплює сталий розвиток суспільства та запобігання загрозам національним інтересам. Він також розмежовує поняття «національна безпека» та «система національної безпеки», зазначаючи що вони взаємопов'язані але зовсім різні. Він розглядає систему як цілісність взаємопов'язаних структур та елементів, спрямованих на захист базових цінностей держави та підкреслює її функціональний характер [11, с. 49].

І. Швед, аналізуючи роль органів прокуратури в механізмах забезпечення конституційної безпеки, акцентує увагу на національній безпеці як стабільному правовому становищі особи, що забезпечується дієвими механізмами захисту її прав від будь-яких форм загроз [13, с. 52]. У цій самій публікації автори акцентують, що органи прокуратури відіграють важливу роль у забезпеченні правової складової національної безпеки, захищаючи права і свободи громадян, що є невід'ємною частиною стабільності правового порядку й національної безпеки України.

Варто відзначити й сучасного українського дослідника П. Гай-Нижника, який у своїх працях розглядає національну безпеку України в контексті глобальних викликів і геополітичних процесів. Він підкреслює, що національна безпека включає в себе національні інтереси, цінності, цілі, які є головними структуроформуючими чинниками системи забезпечення національної безпеки та важливими засадничими принципами при формуванні Стратегії національної безпеки [19, с. 470].

У зарубіжній науковій думці поняття національної безпеки також зазнало істотної еволюції. Так, Волтер Ліппман, визначав національну безпеку як здатність держави зберігати свої життєво важливі цінності та уникати війни або, за необхідності, вести її без загрози власному існуванню [53, с. 51]. Це визначення відображає класичний реалістичний підхід, де безпека ототожнюється з військовою спроможністю.

Арнольд Вольферс зазначав, що «безпека, у будь-якому об'єктивному сенсі, вимірює відсутність загроз набутим цінностям...» підкреслюючи її суб'єктивний характер, оскільки сприйняття загроз може відрізнятися залежно від політичного та соціального контексту [62, с. 150]. Цей підхід заклав підґрунтя для подальших досліджень нематеріальних аспектів безпеки.

Баррі Бузан у своїй фундаментальній праці, що заклала основи Копенгагенської школи безпеки, запропонував системно визначати національну безпеку як здатність держави та суспільства підтримувати свою ідентичність, функціональну цілісність і стабільність у різних сферах життєдіяльності [46, с. 18-20]. Саме цей підхід став основою концепції секторальної безпеки Копенгагенської школи. Він зазначає, що загрози виникають у різних площинах, але все ж він виділяє п'ять основних секторів безпеки: військовий, політичний, економічний, екологічний і суспільний. Відповідно й аналіз безпеки теж має бути комплексним та багатовимірним.

Американський дослідник Джозеф Най, аналізуючи роль «м'якої сили», визначав національну безпеку як поєднання примусових і непримусових інструментів впливу, що дозволяють державі захищати свої інтереси без прямого застосування військової сили [59, с. 5-15]. Це визначення особливо актуальне в умовах інформаційних та гібридних конфліктів.

Як бачимо, національна безпека – це не лише збереження державності, а й забезпечення умов гідного життя для громадян. Варто зазначити, що інколи у наукових працях доводиться зіткнутися з поняттям «державної безпеки», яке помилково вживають як синонім до національної безпеки, однак вони мають важливі смислові відмінності.

Державна безпека – це вузьке поняття, яке передбачає захист державного устрою, суверенітету, територіальної цілісності та діяльність державних органів, зокрема силових структур: розвідки, контррозвідки, поліції. Цей підхід був характерним для ХХ століття, зокрема в тоталітарних режимах, де безпека прирівнювалася до збереження влади. Національна безпека є змістовно ширшим поняттям, яке включає людину, суспільство і державу як рівноправні об'єкти, захищає життєво важливі інтереси особистості, такі як безпека життя, свободи, добробуту; участь громадянського суспільства та недержавних інституцій у формуванні політики безпеки. Отож, державна безпека – це частина національної безпеки, зосереджена на збереженні інститутів влади та конституційного ладу загалом від загроз невоєнного характеру. Натомість національна безпека – це безпека всієї нації, включно з людиною, і ґрунтується на принципах демократії, прав людини та сталого розвитку.

На підставі наведеного, вважаємо за доцільне запропонувати авторське визначення терміну «національна безпека», яке буде в собі поєднувати класичне розуміння безпеки із сучасним багатовимірним цілісним підходом. На нашу думку, під терміном варто розуміти комплексний і динамічний стан захищеності особи, суспільства та держави, за допомогою якого забезпечується збереження

їхніх життєво важливих інтересів, суверенітету та територіальної цілісності, а також здатність ефективно запобігати, протидіяти й адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх загроз комплексного характеру в умовах змінного міжнародного середовища. Це визначення враховує і військову складову, і немілітарну, а також роль людини та суспільства, і принцип стійкості й адаптивності держави до системних криз і глобальних викликів.

Таким чином, поняття національної безпеки змінювалося постійно, від суто військового до комплексного підходу, і охоплює всі ключові сфери життєдіяльності населення. Це поняття продовжує досі змінюватися під впливом глобалізації, технологічного розвитку та нових викликів сучасності, вимагаючи дотримання чіткого балансу між державним суверенітетом, міжнародною співпрацею та захистом прав людини і громадянина.

1.2 Людина, суспільство і держава як об'єкти національної безпеки

Проаналізувавши різні підходи поняття «національна безпека», які демонструють його багатовимірний та багатогранний характер, було встановлено, що національна безпека охоплює численні аспекти, які варіюються залежно від теоретичних позицій, з яких розглядається це явище. Національна безпека є поняттям, яке характеризує ступінь захисту життєво важливих інтересів суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або взагалі ступінь відсутності цих загроз. Це дає підстави говорити про три взаємозалежні рівні національної безпеки: безпека людини, безпека суспільства та безпека держави.

Головним суб'єктом забезпечення національної безпеки є держава, яка реалізує свої повноваження через органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також через взаємодію з інститутами громадянського суспільства, місцевим самоврядуванням і недержавними структурами. У сучасних умовах держава має бути не лише як гарант власної безпеки, а й як орган, який

забезпечує розвиток, безпеку і добробут людини та суспільства. Тобто держава має комплексно передбачати соціальну підтримку, захист прав і свобод громадян, створення сприятливих умов для економічного, культурного і освітнього розвитку і формування безпечного та стійкого середовища для реалізації потенціалу кожного. З цього виходить, що національна безпека – це система взаємопов'язаних процесів, де людина та суспільство є не лише об'єктами, а й ключовою основою стійкої держави.

Таким чином ми можемо всебічно оцінювати загрози національній безпеці та формувати ефективну державну політику з їх попередження і нейтралізації. Ієрархічність об'єктів національної безпеки у цьому контексті не відіграє ключової ролі, оскільки людина, суспільство і держава мають однакову роль у національній безпеці. Наприклад, порушення територіальної цілісності держави призведе до утисків прав, свобод і законних інтересів громадян, тоді як порушення прав окремого громадянина підірве верховенство права та основи конституційного ладу, що вже негативно позначиться на усій системі національної безпеки.

Враховуючи це підґрунтя, О.В. Глазов виділяє ключові чинники, що визначають стан національної безпеки: незалежність, суверенітет і територіальна цілісність держави; розвиток громадянського суспільства і рівень демократизму; належне законодавче забезпечення правової держави; захищеність особи; економічні можливості держави; реалізація стратегії національного розвитку та формування національної ідеї; національна згода та єдність; внутрішньополітична стабільність; здатність і готовність реалізовувати загально визначені цілі політичних сил [20, с. 44]. Усі ці чинники взаємопов'язані і відображають комплексний характер національної безпеки, де кожна складова рівноцінно впливає на стабільність системи загалом. Відповідно, головними об'єктами національної безпеки виступають громадяни, суспільство, держава.

У сучасному розумінні національної безпеки ключове місце посідає людина яка є носієм прав, свобод і законних інтересів, захист яких визначає гуманістичну спрямованість державної політики у сфері безпеки. Орієнтація на

людину як на центральний об'єкт національної безпеки відображає демократичний характер держави та пріоритет верховенства права. За таких умов безпека розглядається не лише як захист території чи інститутів влади, а передусім як створення умов для гідного, безпечного і всебічного розвитку особистості.

У цьому контексті людина постає як повноцінний об'єкт національної безпеки, оскільки саме її права, свободи та законні інтереси становлять базову цінність демократичної держави. Рівень захищеності особистості є індикатором ефективності всієї системи національної безпеки та визначає її спрямованість на забезпечення гідних умов життя, соціальної стабільності й сталого розвитку. Отже, безпека людини має поєднувати сукупність різних заходів головними з яких є:

- гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина як фундаментальної основи демократичної держави;
- забезпечення фізичної недоторканності та захист від збройної агресії, злочинності, тероризму, надзвичайних ситуацій різної генези;
- створення умов для економічної безпеки особи, що передбачатиме стабільність доходу, працевлаштування та захист від соціально-економічних криз;
- охорона здоров'я та підтримання соціального добробуту з забезпеченням наданих якісних медичних і соціальних послуг;
- формування безпечного інформаційного простору, без маніпуляцій і дезінформації;
- підтримка духовно-культурного розвитку, освіти, науки та збереження національної ідентичності у стабільному соціальному середовищі.

Такий підхід до захисту людини закріплено у Конституції України, яка гарантує права і свободи людини та громадянина, статті 3, 27-68, а також у Законі України «Про національну безпеку України», який визначає пріоритет захисту прав і свобод людини як основи національної безпеки. Тому, національна безпека держави безпосередньо пов'язана з безпекою та розвитком людини, адже

сильна, освічена, економічно стабільна та духовно розвинена людина завжди буде фундаментом стійкого суспільства і держави.

Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина – це багатокomпонентний механізм, який в собі об'єднує правові, інституційні, ресурсні та організаційні засоби задля ефективного захисту та реалізації прав особистості.

За концепцією А.А. Романової, структура цієї системи включає чотири ключові підсистеми:

- інституційне забезпечення, представлене державними органами, місцевим самоврядуванням та громадянським суспільством;
- правове забезпечення, яке охоплює міжнародні та національні нормативно-правові акти;
- ресурсне забезпечення, що включає фінансові, кадрові, наукові й інформаційні ресурси;
- організаційне забезпечення, яке забезпечує управлінську діяльність щодо реалізації прав [38, с. 601].

Ефективність системи залежить не лише від єдності цілей, а й від взаємозалежності структурних елементів та тісної співпраці між ними. Захист основоположних прав і свобод гарантує розвиток особистості та стабільність суспільства і держави. Державна політика у сфері національної безпеки повинна ґрунтуватися на принципах верховенства права, системному підході, ефективній координації органів влади та врахуванні міждисциплінарних знань.

Таким чином, система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні – це складний механізм, від функціонування якого залежить взаємодія інституцій, ресурсів і управлінських практик і нормативно-правових актів. В умовах глобальних змін та викликів особливу увагу потрібно виділити зв'язку між правами людини та національною безпекою. Захист основоположних прав і свобод не лише гарантує розвиток особистості, а й виступає основою сучасної демократичної, правової та безпечної держави.

Суспільство займає особливе місце в системі національної безпеки, адже саме в його межах формуються ціннісні орієнтири, соціальні зв'язки та рівень внутрішньої згуртованості, від яких безпосередньо залежить стійкість держави. Забезпечувати безпеку суспільства потрібно не лише захищаючи від прямих загроз, а й підтримуючи соціальну єдність, культурну ідентичність, економічну стабільність та інформаційну стійкість. Тобто суспільство не пасивне середовище, а активний елемент, який може як протидіяти викликам, так і акумулювати внутрішні ресурси для розвитку держави.

Суспільство є важливим об'єктом національної безпеки, оскільки воно охоплює широкий спектр взаємопов'язаних елементів – соціальних, економічних, духовних та культурних. Його захист передбачає реалізацію низки стратегічних завдань, зокрема:

- збереження національної ідентичності, що включає охорону та розвиток національних традицій, культурної спадщини та духовних цінностей;
- забезпечення соціальної стабільності, що полягає у підтримці принципів соціальної справедливості, розвитку громадянської толерантності та недопущенні суспільної поляризації;
- підтримка економічної безпеки населення, яка виражається у створенні умов для економічного зростання, подоланні бідності та зменшенні рівня безробіття;
- протидія інформаційним загрозам, спрямовується на запобігання поширення деструктивного контенту, фейкових новин та маніпулятивної інформації і пропаганди, яка може негативно вплинути на громадську думку та дестабілізувати суспільство.

Захист суспільства як об'єкта національної безпеки забезпечує не лише його стійкість і гармонійний розвиток, а й стабільність держави. Забезпечення соціальної єдності, економічної стабільності, культурної та духовної ідентичності, а також інформаційної безпеки створює фундамент для протидії загрозам та ефективному функціонуванню всієї системи національної безпеки.

Держава є ключовим суб'єктом і об'єктом національної безпеки, адже вона забезпечує стабільність, порядок і функціонування всієї системи безпеки. Як політична організація суспільства з суверенітетом, держава реалізує функції управління, контролю, оборони та правопорядку, координує взаємодію між інститутами влади та громадянським суспільством і гарантує реалізацію політики у сфері захисту національних інтересів. Руйнування або підрив держави створює внутрішній хаос, правову порожнечу і загрозу життю громадянам, тому її стійкість безпосередньо пов'язана з безпекою людини та суспільства.

Держава, як об'єкт національної безпеки, забезпечує стабільність і безперервне функціонування всієї системи національної безпеки. Її захист полягає у реалізації ключових завдань:

- збереження суверенітету та територіальної цілісності, що гарантуватиме політичну незалежність і недоторканність держави;
- підтримання демократичного конституційного ладу, що забезпечує верховенство права та правову основу функціонування суспільства;
- гарантування незалежності від зовнішнього впливу та забезпечення обороноздатності, що дозволить державі ефективно протистояти зовнішнім загрозам;
- розвиток ефективної правової системи, яка створює надійні механізми управління, контролю та захисту прав громадян.

Держава як об'єкт національної безпеки потребує особливого захисту, оскільки саме вона забезпечує інституційну організацію суспільства, реалізацію публічної влади та функціонування механізмів захисту прав і свобод людини. Стійкість держави визначається не лише її оборонним потенціалом, а й здатністю зберігати суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад і ефективну правову систему в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Захищена, правова й демократична держава виступає гарантом стабільності суспільних відносин, вона як інструмент для узгодження інтересів різних соціальних груп. Також виступає основою для реалізації політики національної безпеки. Ефективність держави як об'єкта безпеки безпосередньо

залежить від її легітимності, прозорості управління та довіри громадян, що вказує на те, що неможливо зводити безпеку виключно до силового механізму. Таким чином, захист держави в системі національної безпеки має ґрунтуватися на принципах верховенства права, демократичного врядування та відповідальності влади перед суспільством, що забезпечуватиме її стійкість і здатність виконувати свої базові функції в інтересах людини та суспільства.

Людина, суспільство і держава – це взаємозалежні складові, які неможливо у сфері національної безпеки розглядати ізольовано. І людина є центральним елементом цієї системи, оскільки її права, свободи та можливості розвитку визначають легітимність і ефективність державних інститутів. Суспільство в цій системі забезпечує контроль і підтримку держави, формує моральні та культурні орієнтири, оцінює її дії та сприяє консолідації нації. Держава, у свою чергу, створює умови для розвитку та захисту суспільства і громадян, забезпечуючи правову, військову, економічну та політичну безпеку, і реалізуючи принципи демократії та верховенства права.

Безпека кожного з цих елементів є передумовою стабільності іншого, а їх злагоджена робота призводить до цілісності і стійкості нації. В умовах війни, як зараз бачимо на прикладі України, єдність, довіра та взаємодія між людиною, суспільством і державою набувають критичного значення, адже лише через взаємну підтримку та захист можна забезпечити ефективну протидію зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Розуміння ролі кожного об'єкта та їхнього взаємозв'язку дозволяє сформулювати комплексний підхід до забезпечення національної безпеки, орієнтований на гармонійний розвиток людини, суспільства і держави.

Таким чином, національна безпека охоплює в собі три взаємопов'язані об'єкти – людину, суспільство і державу, які є взаємозалежні між собою. Безпека кожного з них формує основу стабільності держави, а визнання рівнозначності та важливості кожного з цих об'єктів відповідає демократичним засадам конституційного ладу України.

1.3 Суб'єкти забезпечення національної безпеки: національний та міжнародний вимір

Національна безпека не є самодостатньою і не може виникати лише внаслідок існування держави чи суспільства. Вона формується, підтримується та відтворюється через цілеспрямовану, професійну й безперервну діяльність конкретних акторів, які володіють відповідними повноваженнями та відповідальністю. Забезпечення національної безпеки – це складне завдання, яке завжди має організований характер і передбачає функціонування спеціалізованих інститутів, механізмів координації та системи прийняття рішень, здатної своєчасно реагувати на загрози, ризики й виклики різної природи.

У наукових джерелах суб'єкти забезпечення національної безпеки зазначаються як учасники цілеспрямованої діяльності, яка спрямована на запобігання, нейтралізацію чи зменшення загроз, або на створення передумов для стабільного розвитку особи, суспільства та держави. Їхня функція це не лише реагування на кризові ситуації. Вона є значно ширшою, оскільки включає стратегічне планування і прогнозування. Також передбачає впровадження превентивних заходів і управління ризиками. Ще один напрямок – це формування культури безпеки.

Водночас національна безпека розглядається як результат системної, цілеспрямованої та інституційно організованої діяльності відповідних суб'єктів. Саме тому в науковій літературі багато зустрічається інформації по визначенню кола акторів, залучених до її забезпечення, або дослідженню форм і рівнів їхньої взаємодії.

У працях представників класичної та сучасної школи безпекових досліджень сформувалися різні підходи до класифікації суб'єктів національної безпеки, що відображають еволюцію самого розуміння безпеки. У межах традиційного державоцентричного підходу держава розглядається як головний і фактично єдиний повноцінний суб'єкт безпеки. Таким чином, узагальнюючи ідеї

Г. Моргентау, про безпеку як ключовий національний інтерес, і що саме держава володіє необхідними політичними та силовими ресурсами для захисту власного існування в умовах міжнародної анархії, де відсутній наддержавний гарант порядку [54, с. 13-15]. Подібну позицію розвиває К. Волц, який у межах структурного реалізму підкреслює, що міжнародна система примушує держави самостійно дбати про власну безпеку, і відповідно саме держави можуть виступати центральними суб'єктами безпекових відносин [61, с. 91-93].

Натомість представники Копенгагенської школи суттєво розширили уявлення про суб'єктів безпеки. Б. Бузан постійно проводив пошуки нового розуміння безпеки. Він виходив за звичні межі і ставив, як правило, не традиційні запитання. У своїй праці *People, States and Fear* він обґрунтовував безпеку яка не може зводитися виключно до державного рівня, оскільки її загрози відносяться не лише до територіальної цілісності, а й до ідентичності суспільства та безпеки людини [46, с. 19-21]. Розвиваючи цю ідею, Б. Бузан, О. Вевер і Я. Вільде у своїй роботі про безпеку вводять секторальний підхід до безпеки, про який ми згадували вище, та наголошують, що суб'єкти безпекових процесів можуть бути як державні, так і недержавні актори – тобто, міжнародні організації, суспільні групи та інститути громадянського суспільства, залежно від характеру загроз [47, с. 5-7].

Подальший розвиток цієї логіки простежується у працях представників критичних безпекових студій, зокрема К. Бута, який розглядає безпеку як емансипативний процес і підкреслює, що суб'єктом безпеки має бути людина, а не лише держава чи інституції влади. Він зазначає що «безпека – це емансипація», а «емансипація – це безпека» [16, с. 12]. Якщо емансипація це звільнення від обмежень, за цим твердженням безпека означає механізм, у якому люди позбуваються страху, залежності та пригнічення. Такий підхід зміщує акцент із суто інституційного забезпечення безпеки на ширший соціальний контекст, у межах якого безпекові функції реалізуються через взаємодію державних і недержавних акторів на національному та міжнародному рівнях.

На основі існуючих наукових підходів до класифікації суб'єктів національної безпеки, а також з урахуванням реальної інституційної практики, можна виокремити державні, недержавні та міжнародні суб'єкти забезпечення національної безпеки. Завдяки такій класифікації можна показати формальні механізми ухвалення безпекових рішень, так і неформальні функціонуючі інструменти впливу.

Державні суб'єкти традиційно становлять основу системи забезпечення національної безпеки, оскільки саме держава володіє суверенітетом, формує безпекову політику, визначає стратегічні пріоритети та акумулює необхідні правові, організаційні й матеріальні ресурси для їх реалізації. Державні інститути серед наукових праць українських дослідників розглядаються як ключові елементи функціонування безпекової системи, адже через них можна нею керувати і забезпечувати її цілісність.

Зокрема, дослідник Р. М. Труба, який багато часу приділяє вивченню суб'єктів забезпечення національної безпеки, запропонував класифікацію за критерієм юридичної природи. Він виокремив державні органи, органи місцевого самоврядування й інститути громадянського суспільства як складові єдиного безпекового механізму, в якому держава відіграє координуючу та визначальну роль [43, с.30]. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє поєднати державоцентричну модель безпеки з сучасними уявленнями про багаторівневий характер безпекових процесів.

Окреме місце в системі державних суб'єктів національної безпеки посідають правоохоронні органи, діяльність яких безпосередньо спрямована на протидію внутрішнім загрозам, підтримання правопорядку та захист прав і свобод людини. У правових дослідженнях підкреслюється, що ефективність національної безпеки значною мірою залежить від спроможності правоохоронних інституцій діяти в межах закону та принципу верховенства права. Наприклад, К. Примаков зазначає, що правоохоронні органи є невід'ємними суб'єктами системи безпеки, оскільки саме через їхню діяльність держава реалізує функції внутрішньої стабілізації та запобігання деструктивним

процесам у суспільстві. Він пропонує у нормативно-правових актах, які визначають правовий статус окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки закріпити те, що вони належать до правоохоронних і здійснюють правоохоронну діяльність [37, с. 127]. Державні суб'єкти не лише формують нормативну й стратегічну основу безпеки, а й забезпечують її практичну реалізацію на інституційному рівні.

Дослідники Д. Талалай та Л. Щербина вважають, що до суб'єктів національної безпеки ще потрібно віднести органи галузевої та міжгалузевої компетенції, а саме сили безпеки та оборони, оскільки їхнє безпосереднє завдання це реагування на ті виклики та загрози, що стоять сьогодні перед державою. Разом із тим автори зазначають, що такий підхід є дещо умовним [42 с. 76-77].

Є ще одне цікаве твердження науковця Т. Ярового, який головним суб'єктом тут вважає саме Міністерство оборони України. Оскільки, саме це Міністерство забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва в мирний час та в особливий період. До повноважень Міністерства оборони України належать організація заходів оборонного планування, визначення засад воєнної, військової кадрової та військово-технічної політики у сфері оборони, здійснення в установленому порядку координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони. Таким чином, Міністерство оборони України є координатором ряду (але далеко не всіх) суб'єктів державної політики у сфері національної безпеки України [28, с. 32-33].

Отже, до державних суб'єктів відносимо органи, що виконують управлінські, оборонні, правоохоронні, судові та контрольні функції. Їхня діяльність охоплює широкий спектр завдань: від захисту суверенітету й територіальної цілісності до забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку та функціонування демократичних інститутів. Важливо підкреслити, що в сучасних умовах роль державних суб'єктів не зводиться

виключно до силового реагування на загрози. Вони зосереджуються на превентивних механізмах, аналітичному супроводі, управлінні ризиками та створенні умов для сталого розвитку. Від взаємодії цих суб'єктів між собою і дотриманні принципів верховенства права та демократичного контролю залежить ефективність державних суб'єктів.

Поряд із державною сферою в системі забезпечення національної безпеки набувають важливого значення недержавні суб'єкти. Їхня діяльність доповнює, коригує або підсилює державну безпекову політику. До недержавних суб'єктів належать інститути громадянського суспільства, ЗМІ, науково-аналітичні центри, підприємницький сектор та експертні спільноти.

Українські дослідники розглядають недержавних суб'єктів національної безпеки насамперед у контексті громадянського суспільства, яке виконує функції суспільного контролю, мобілізації ресурсів і формування стійкості соціальної системи. Так, О. В. Задорожній зазначає, що інститути громадянського суспільства сприяють підвищенню легітимності безпекових рішень держави та виступають каналом зворотного зв'язку між владою і громадянами, що особливо важливо в умовах криз і конфліктів [26, с. 112-114]. У цьому контексті недержавні організації, підприємства, волонтерські рухи та громадські ініціативи розглядаються як доповнюючі елементи безпекової системи.

До недержавних суб'єктів відноситься також підприємницький та бізнес сектори, які займають суттєву частину економіки нашої країни. Сьогодні цей сектор характеризується політичною нестабільністю, великою кількістю негативних аспектів і зростанням економічних ризиків та загроз. В.М. Щербина переконує, що цей сектор є ключовим у системі національної безпеки. Адже зниження безпеки підприємств є проблемою не окремого бізнесу, а загрозою для всієї економіки держави. Вона зазначає: «ситуація в економіці України, що склалася останніми роками, характеризується істотним зниженням безпеки підприємств. Це викликано труднощами тривалого перехідного періоду до системи ринкового господарства та політичною нестабільністю в суспільстві» [44, с. 221]. Усе це знижує інвестиційну привабливість країни та підриває її

економічний потенціал. Нині це особливо важливо, оскільки економічна безпека безпосередньо пов'язана з іншими сферами безпеки.

На думку В. П. Горбуліна, економічно сильний та відповідальний бізнес підвищує стійкість держави до внутрішніх і зовнішніх викликів, тоді як економічна вразливість створює передумови для безпекових ризиків [24, с. 56-58]. У цьому сенсі бізнес виступає не лише економічним, а й стратегічним партнером держави у сфері безпеки.

Окрему роль серед недержавних суб'єктів відіграють ЗМІ, які окрім своєчасного поширення інформації є інструментом впливу на суспільну думку, впливають на формування світогляду громадян, інформаційну стійкість суспільства та протидію маніпулятивним впливам. Як підкреслює Т. В. Сивак, медіа в умовах гібридних загроз стають одночасно об'єктом і суб'єктом національної безпеки, оскільки здатні як посилювати соціальну консолідацію, так і спричиняти дестабілізаційні процеси [39, с. 87-90]. Виходить, що одного боку ЗМІ сприяють демократії і свободі слова, а з іншого – можуть бути як маніпуляція чи дезінформація, таким чином підриваючи національну безпеку. Саме тому інформаційна відповідальність і професійні стандарти журналістики набувають стратегічного значення.

До недержавних суб'єктів можемо віднести експертні та науково-аналітичні спільноти, які забезпечують концептуальне осмислення загроз, розробку сценаріїв і рекомендацій для ухвалення управлінських рішень. Як зазначає Н. Р. Нижник, аналітична експертиза дозволяє зменшити суб'єктивізм у безпековій політиці та підвищити її прогнозованість [35, с. 134-136]. Отже, недержавні суб'єкти формують інтелектуальний і соціальний ресурс національної безпеки, без якого її ефективне забезпечення є неможливим.

Недержавні суб'єкти також відіграють важливу роль у кризових ситуаціях, сприяючи мобілізації ресурсів, поширенню достовірної інформації та підтримці соціальної згуртованості. У цьому контексті вони виступають чинником підвищення адаптивності системи національної безпеки та зменшення

вразливостей, які не завжди можуть бути ефективно нейтралізовані державними інструментами.

Представники Копенгагенської школи наголошують, що безпека формується не лише «згори вниз», а й «знизу вгору», через активну участь суспільства, громадських інституцій і приватного сектору. За таким принципом можемо стверджувати, що безпека це спільна взаємодія різних суб'єктів, де важливу роль відіграють і державні, і не державні суб'єкти. Вони усі впливають на сприйняття та протидію загроз, формування суспільної стійкості, розвиток безпекової культури. Отже, безпека має здійснюватися комплексно в масштабах держави.

У сучасних умовах національна безпека дедалі рідше розглядається виключно в межах державних кордонів, що зумовлює актуалізацію міжнародного виміру суб'єктів безпеки. У теорії безпекових досліджень цей підхід ґрунтується на ідеї взаємозалежності держав та транснаціонального характеру загроз. Система забезпечення національної безпеки сучасної держави не може розглядатися ізольовано від міжнародного безпекового простору. Варто наголосити, що урахування транснаціонального характеру загроз, насамперед таких як збройні конфлікти, тероризм, кіберзлочинність, гібридні війни, потребує активної взаємодії держави з міжнародними та міжурядовими організаціями, які виступають суб'єктами глобального та регіонального безпекового середовища.

Науковці Б. Бузан та О. Вевер обґрунтовують концепцію багаторівневої безпеки, відповідно до якої суб'єктами безпекових процесів виступають і держави, і міжнародні організації, регіональні об'єднання та транснаціональна сфера. Зокрема, Б. Бузан зазначає, що сучасні загрози виходять за межі класичної воєнної сфери і потребують колективних механізмів реагування [15, с. 21-24]. О. Вевер, у свою чергу, наголошує на ролі міжнародних інституцій у процесі «сек'юритизації», тобто формування спільного розуміння загроз і способів їх нейтралізації [17, с. 98-101].

Українські науковці розвивають ці положення, адаптуючи їх до сучасного міжнародного безпекового середовища. Так, А. О. Дацюк зазначає, що міжнародні організації виконують функції координації, нормотворення та колективної відповідальності, що дозволяє державам знижувати рівень невизначеності та

ризиків у сфері безпеки [25, с. 74-76]. Водночас В. І. Ліпкан підкреслює, що участь держави в міжнародних безпекових структурах не нівелює її суверенітет, а навпаки – посилює її спроможність протидіяти комплексним загрозам [32, с. 59-61].

Узагальнення зазначених наукових підходів дає підстави стверджувати, що міжнародний вимір безпеки формується через діяльність різнорівневих інституцій і акторів. Саме тому наступним кроком є визначення основних міжнародних суб'єктів, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки в умовах глобалізованого безпекового простору.

На міжнародному рівні до ключових суб'єктів, що впливають на забезпечення національної безпеки, належать:

- міжнародні організації, наприклад, ООН, яка виступає гарантом миру та безпеки та координує миротворчі операції;
- регуляторні та координаційні міжнародні об'єднання, що сприяють політичній, економічній та безпековій стабільності регіонів;
- транснаціональні партнерства, які забезпечують колективну протидію загрозам, включаючи кіберзлочинність, організовану злочинність та тероризм;
- міжнародні правозахисні та моніторингові організації, такі як ОБСЄ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна амністія, які виконують функції моніторингу безпеки, дотримання та захисту прав людини і розвивають механізми раннього попередження конфліктів.

Важливо відзначити, що ефективність міжнародних суб'єктів національної безпеки залежить від налагодженої співпраці між національними та міжнародними структурами. Така взаємодія включає: спільні навчання, обмін розвідувальною інформацією, координацію в межах кризового реагування та участь у міжнародних місіях безпекового характеру. Така синергія базується на принципах співпраці та координації зусиль. Це допоможе підвищити стійкість держави до сучасних загроз національної безпеки і посилить її роль як активного учасника глобальної та регіональної системи безпеки.

Отже, міжнародний рівень суб'єктів національної безпеки формує зовнішню частину безпекової системи, який забезпечує колективні механізми реагування, обмін інформацією та узгодження стратегічних підходів. Доцільно зазначити, що в

умовах глобалізації саме поєднання національних і міжнародних суб'єктів створює передумови для ефективного та стійкого забезпечення безпеки. Аналіз наукових підходів та практичної диференціації суб'єктів національної безпеки дозволяє зробити висновок, що ефективна безпека держави неможлива без системної взаємодії всіх рівнів суб'єктів. Співпраця між державними, недержавними та міжнародними суб'єктами дозволяє побудувати цілісну, гнучку та стійку систему національної безпеки, здатну ефективно протистояти сучасним комплексним викликам.

Висновки до розділу 1

Еволюція розуміння поняття «національна безпека» відображає поступовий перехід від вузького уявлення про захист територіальної цілісності та державного суверенітету до багатовимірної системи, яка охоплює інтереси особи, суспільства і держави. З розвитком глобалізації, технологій та виникненням нових загроз, національна безпека перестала бути виключно військовою категорією й стала складною системою міждисциплінарного захисту. Сучасне розуміння безпеки – це передусім забезпечення умов для вільного, гідного життя кожного громадянина, збереження національної ідентичності та цілісності суспільства. Особливе значення цей підхід має для України, яка в умовах триваючої агресії вибудовує власну систему національної безпеки, орієнтуючись на європейські стандарти та потреби українського народу.

Національна безпека є багаторівневим і багатокomпонентним явищем, яке характеризує стан захищеності ключових інтересів особистості, суспільства та держави від потенційних і реальних загроз. Вона є невід'ємною складовою існування і сталого розвитку як окремих індивідів, так і суспільства в цілому, впливаючи на всі аспекти їхнього життя. Зважаючи на сучасні виклики, до поняття національної безпеки інтегруються нові елементи, зокрема екологічна, інформаційна та кібернетична безпека, що робить її універсальною складовою національного розвитку.

Термін «національна безпека» охоплює всі види безпеки, які забезпечуються різними суб'єктами як державними та недержавними, а також міжнародними. Державні суб'єкти формують політику безпеки, визначають стратегічні пріоритети та володіють ресурсами для їх реалізації. Недержавні актори, такі як громадянське суспільство, медіа, бізнес і експертні спільноти, підтримують соціальну, економічну та інформаційну стабільність і сприяють адаптивності системи. Міжнародні суб'єкти формують глобальне та регіональне середовище безпеки, забезпечують координацію зусиль і протидію транснаціональним загрозам. Спільна взаємодія всіх цих суб'єктів є передумовою ефективного функціонування системи національної безпеки.

У сучасних умовах, з урахуванням пріоритету інтересів особистості та суспільства над інтересами держави, а також усунення ідеологічної упередженості, система національної безпеки набуває людиноцентричного характеру. Вона спрямована не лише на захист держави як інституції, але й на створення умов для добробуту кожного члена суспільства та гармонійного розвитку соціуму.

Людина, суспільство і держава перебувають у постійному й взаємозалежному зв'язку, що формує цілісну систему національної безпеки. Людина є основною цінністю, заради якої існує система безпеки; суспільство – це середовище, що забезпечує розвиток особистості та колективну стійкість; держава – гарант безпеки, яка забезпечує захист прав, стабільність і територіальну цілісність. Успішне функціонування цієї триєдності можливе лише за умов взаємної підтримки, довіри та спрямованості на спільне благо. З огляду на це, ефективна національна безпека неможлива без гармонійної взаємодії між цими трьома складовими, що утворюють фундамент стійкого й незалежного суспільства.

Таким чином, сучасна система національної безпеки є не лише механізмом протидії загрозам, а й засобом забезпечення розвитку, добробуту та самореалізації людини, що визначає стратегічну стабільність суспільства і держави у довгостроковій перспективі. Адже саме такий комплексний, людиноцентричний підхід до безпеки здатен відповісти на сучасні виклики та гарантувати стійкість і конкурентоспроможність нації в умовах глобалізації та нових ризиків.

РОЗДІЛ II.

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Взаємозв'язок глобалізації та національної безпеки

Національна безпека у XXI столітті зазнає істотних трансформацій під впливом глобалізаційних процесів, які докорінно змінюють характер загроз, умови їх виникнення та механізми реагування на них. Глобалізація це неоднозначний, складний та багатовимірний вплив, який має доволі суперечливий характер. Він поєднує в собі розвиток і безпеку держав у економічній, політичній, інформаційній, соціокультурній та екологічній сфері, формуючи нову конфігурацію взаємозалежностей між державами та недержавними акторами. У цьому контексті національна безпека дедалі рідше може розглядатися виключно в межах суверенних кордонів держави, оскільки значна частина сучасних викликів має транснаціональний характер.

Важливим позитивним аспектом глобалізації є також доступ до інновацій та технологічного прогресу, зокрема у сфері цифрових технологій, кіберзахисту, систем раннього попередження та управління кризами. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій сприяє модернізації сектору безпеки, підвищенню оперативності управлінських рішень та посиленню спроможності держави реагувати на комплексні загрози. Крім того, глобалізація стимулює економічний розвиток, що, за умови ефективної державної політики, може слугувати матеріальною основою для фінансування безпекових програм і зміцнення соціальної стабільності.

З іншого боку, глобалізація породжує небачені раніше загрози та ризики, які ускладнюють безпекове середовище і мають негативний вплив на національну безпеку. Перш за все, це транснаціональні загрози, які не мають меж і завдають шкоду державі не залежно від її рівня розвитку. Це підриває ефективність традиційних, суто державоцентричних підходів до забезпечення

безпеки та потребує розроблення нових, багаторівневих механізмів реагування, що відповідає підходам Баррі Бузана щодо розширення секторів безпеки та відходу від вузького військово-державного розуміння безпеки [15, с. 52].

По-друге, в умовах глобалізації суттєво зростає роль інформаційного простору як сфери безпекових ризиків. Інформаційна агресія, дезінформація, маніпулятивні технології та кібератаки здатні швидко впливати на масову свідомість, дестабілізувати політичну ситуацію та підірвати довіру громадян до державних інституцій. У цьому сенсі інформаційна безпека стає одним із найбільш уразливих, але водночас стратегічно важливих компонентів національної безпеки.

По-третє, економічна взаємозалежність, характерна для глобалізованого світу, посилює вразливість національних економік до зовнішніх фінансових, енергетичних і продовольчих шоків. Коливання на світових ринках, порушення логістичних ланцюгів або економічні санкції можуть мати безпосередній вплив на соціальну стабільність, рівень добробуту населення та здатність держави виконувати свої базові функції у сфері безпеки.

Крім того, глобалізація сприяє активізації нелегальної міграції, транснаціональної організованої злочинності та впливу інтелектуального капіталу, що в сукупності послаблює людський, соціальний і економічний потенціал держави. Такі процеси ускладнюють реалізацію державної політики, загострюють соціальні протиріччя та створюють додаткові ризики для внутрішньої стабільності.

Глобалізація одночасно виступає як чинник посилення, так і джерело нових загроз національній безпеці. Вона формує нову парадигму безпеки, у межах якої ефективний захист національних інтересів можливий лише за умови поєднання внутрішніх ресурсів держави з міжнародною координацією, впровадження адаптивних стратегій ризик-менеджменту та розвитку комплексного підходу до забезпечення безпеки. Саме здатність держави гнучко реагувати на виклики глобалізованого світу визначає рівень її стійкості та спроможність до сталого розвитку.

Отже, глобалізація не лише ускладнює безпекове середовище, а й принципово змінює підходи до забезпечення національної безпеки. В умовах зростання взаємозалежності держав безпека дедалі більше формується за межами виключно національних юрисдикцій і набуває мережевого характеру. Це означає, що ефективність національної безпеки визначається не лише внутрішніми ресурсами держави, а й її здатністю інтегруватися у глобальні та регіональні механізми співпраці, обміну інформацією та колективного реагування на загрози.

Позитивний вплив глобалізації на національну безпеку проявляється у розширенні доступу до міжнародних фінансових, технологічних та інституційних ресурсів. Держави отримують можливість залучатися до спільних програм у сфері оборони, кібербезпеки, боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та екологічними загрозами. Крім того, глобалізація сприяє формуванню нових суб'єктів безпеки – міжнародних організацій, регіональних об'єднань, експертних і наукових мереж, які доповнюють традиційний державоцентричний підхід і підвищують адаптивність безпекових систем.

Водночас негативний вимір глобалізації полягає у зростанні вразливості держав до зовнішніх впливів. Відкритість економік, інформаційних просторів і цифрових інфраструктур створює умови для поширення гібридних загроз, кібератак, інформаційних операцій та економічного тиску. У таких умовах навіть внутрішні соціальні чи політичні проблеми можуть швидко набувати міжнародного масштабу, що ускладнює їх локалізацію та контроль з боку державних інституцій.

Таким чином, глобалізація виступає одночасно джерелом нових можливостей і нових ризиків для національної безпеки. Вона трансформує її з концепції оборони у концепцію комплексного управління ризиками, що поєднує внутрішні інструменти держави з міжнародною координацією та багаторівневою взаємодією суб'єктів безпеки.

На основі аналізу наукових підходів Збігнева Бжезінського, Ульріха Бека, Баррі Бузана та Кеннета Волца можна дійти висновку, що сучасна система

національної безпеки формується під впливом як глобальних структурних процесів, так і здатності держави адаптуватися до нових умов [14, с. 45]. Баланс між відкритістю та стійкістю, між інтеграцією і збереженням автономності стає ключовою передумовою ефективної безпекової політики у XXI столітті.

Отже, ефективна система національної безпеки в умовах глобалізації має поєднувати здатність держави захищати власні національні інтереси з готовністю до активної взаємодії на міжнародному рівні. Саме баланс між відкритістю та стійкістю, між інтеграцією і збереженням автономності стає ключовою передумовою безпеки держави у XXI столітті.

Глобалізація є системним процесом, що змінює не лише характер міжнародних відносин, а й саму логіку функціонування національної безпеки. Вона проявляється у зростанні економічної взаємозалежності держав, інтенсифікації інформаційних потоків, мобільності капіталу, людей і технологій, а також у формуванні глобальних та регіональних мереж управління ризиками. У цьому контексті національна безпека дедалі більше залежить від здатності держави інтегруватися в міжнародні процеси, адаптуючи власні безпекові стратегії до умов відкритого світу.

Для країн із розвинутою системою стратегічного планування та управління ризиками глобалізація відкриває значні можливості. Наприклад, США та Німеччина активно інтегрують передові технології, стандарти кіберзахисту та інноваційні фінансові механізми для підвищення обороноздатності та інформаційної стійкості держави [59, с. 45-48]. Участь у міжнародних програмах безпеки та регіональних партнерствах дозволяє країнам розвивати інститути управління ризиками, ефективно реагувати на загрози та використовувати колективні механізми протидії кризам. Як зазначає український дослідник А. О. Дацюк, міжнародні організації та транскордонні програми сприяють координації безпекових зусиль і зниженню рівня невизначеності у сфері безпеки [25, с. 74-76].

Водночас для держав із підвищеним рівнем вразливості глобалізація має амбівалентний характер. Вона може слугувати каналом поширення зовнішнього

політичного впливу, економічного тиску, інформаційних операцій та кібератак на критично важливі об'єкти. Так, у країнах із нестабільними політичними інститутами, як Лівія чи Сирія, глобальні мережі стали каналами дезінформації, нелегальної торгівлі та зовнішнього економічного тиску [45, с 32-37]. В умовах відкритого інформаційного простору зростає ймовірність маніпуляцій громадською думкою, підриву довіри до державних інституцій та дестабілізації внутрішньополітичної ситуації.

Отже, глобалізація впливає на національну безпеку двояко: з одного боку, вона створює нові можливості для підвищення стійкості та адаптації держави, з іншого – породжує транснаціональні загрози, які вимагають від держави комплексного підходу до управління ризиками, ефективної міжнародної співпраці та зміцнення власних інституцій [32, с. 59-61].

Переосмислення безпеки в умовах глобалізації знайшло відображення у працях провідних зарубіжних дослідників. Зокрема, З. Бжезінський наголошував, що у XXI столітті безпека держави визначається не лише військовою силою, а й контролем над інформаційними потоками, енергетичними ресурсами та технологічними інноваціями, які формують нові центри впливу у світовій політиці [14, с. 37-41]. Такий підхід підкреслює зміщення акцентів із класичної оборонної парадигми до комплексного управління стратегічними ресурсами.

К. Волц, розвиваючи неореалістичну теорію міжнародних відносин, звертав увагу на те, що рівень національної безпеки визначається структурою міжнародної системи, а її трансформація – ключовий чинник зростання нестабільності та ризиків [61, с. 88-92]. У глобалізованому світі ця структура стає дедалі складнішою, що обмежує можливості держави самостійно контролювати безпекове середовище.

Особливе значення має концепція «ризикового суспільства» У. Бека, який зазначає, що глобалізація породжує новий тип загроз – екологічні, техногенні, біологічні та соціальні мегаризики, які виходять за межі компетенцій окремої держави та потребують колективної відповідальності [12, с. 25-29]. Це

положення є принципово важливим для розуміння сучасної національної безпеки як багаторівневої та транснаціональної системи.

У таких умовах безпека перестає бути виключно національною справою. Поряд із державами зростає роль нових суб'єктів безпеки, яких аналізували у попередньому розділі – міжнародних організацій, регіональних об'єднань, транснаціональних корпорацій, фінансових інституцій, а також недержавних акторів, які впливають на інформаційний, економічний та технологічний простір. Ефективне забезпечення національної безпеки потребує координації з міжнародними партнерами, участі у колективних безпекових механізмах і розвитку інституційної спроможності до взаємодії на глобальному рівні.

Таким чином, глобалізація трансформує парадигму національної безпеки від вузького оборонного підходу до комплексної моделі управління ризиками та можливостями. Вона одночасно створює нові загрози й відкриває додаткові ресурси для їх нейтралізації. Для України це означає необхідність системного переосмислення безпекової стратегії з урахуванням глобальних процесів, посилення кібер- та інформаційної стійкості, активної участі у міжнародних ініціативах безпеки та розвитку дипломатичних і технологічних інструментів захисту національних інтересів.

2.2. Внутрішні та зовнішні виклики і загрози національній безпеці

Глобалізаційні процеси суттєво трансформували безпекове середовище, у якому функціонує сучасна держава, змінивши не лише характер загроз, а й механізми їх виникнення та поширення. Посилення транснаціональних зв'язків, взаємозалежність економік, цифровізація та зростання ролі недержавних акторів зумовили розмивання традиційного поділу загроз на внутрішні й зовнішні. У цих умовах аналіз національної безпеки неможливий без комплексного розгляду системи викликів, що формуються як у внутрішньому середовищі держави, так і за її межами, а також механізмів їх взаємодії в умовах гібридного безпекового простору.

Водночас у сучасному динамічному безпековому середовищі поділ викликів на внутрішні та зовнішні має умовний характер, оскільки більшість загроз взаємопов'язані та здатні одночасно проявлятися як у внутрішньому, так і в зовнішньому вимірах. Це призводить до виникнення комплексних і гібридних загроз, що розмивають класичні межі між внутрішньою та зовнішньою політикою держави.

До універсальних внутрішніх загроз національній безпеці, притаманних більшості сучасних держав, належать:

1. Політична нестабільність та слабкість державних інститутів.

Політична нестабільність є базовою внутрішньою загрозою, оскільки безпосередньо впливає на здатність держави здійснювати стратегічне управління та реалізовувати довгострокову політику у сфері національної безпеки. Часта зміна політичних курсів, конфлікти між гілками влади, фрагментація політичної еліти та відсутність інституційної спадковості призводять до зниження керованості державою. Інституційна слабкість проявляється у неефективності органів влади, обмеженій спроможності до виконання базових функцій, зокрема у сфері оборони, правопорядку та стратегічного планування. У результаті держава втрачає здатність своєчасно реагувати на кризові явища як внутрішнього, так і зовнішнього характеру.

2. Корупція як системний деструктивний чинник.

Корупція виступає каталізатором більшості внутрішніх загроз, оскільки підриває легітимність державної влади та деформує механізми прийняття управлінських рішень. Вона знижує ефективність використання бюджетних ресурсів, послаблює сектор безпеки і оборони, сприяє проникненню приватних або зовнішніх інтересів у стратегічні галузі. У сфері національної безпеки корупційні практики можуть призводити до витоку чутливої інформації, ослаблення обороноздатності та зниження стійкості критичної інфраструктури. У довгостроковій перспективі корупція формує недовіру громадян до держави та створює передумови для соціальної дестабілізації.

3. Зниження рівня довіри громадян до органів влади та правових інститутів.

Довіра населення є ключовим елементом внутрішньої стабільності та суспільної згуртованості. Її зниження свідчить про кризу легітимності влади та ослаблення соціального контракту між державою і суспільством. Недовіра до судової системи, правоохоронних органів та політичних інститутів зменшує готовність громадян дотримуватися законів, брати участь у державних ініціативах та підтримувати безпекову політику. Це, своєю чергою, підвищує вразливість держави до внутрішніх протестних рухів, радикалізації суспільства та зовнішніх інформаційних впливів.

4. Соціально-економічна нерівність та поляризація суспільства.

Значна соціально-економічна диференціація створює довготривалі ризики для національної безпеки, оскільки сприяє формуванню маргіналізованих груп населення та загостренню соціальних конфліктів. Нерівний доступ до освіти, медицини, ринку праці та соціального захисту посилює відчуття несправедливості й знижує рівень соціальної згуртованості. У кризових умовах такі диспропорції можуть використовуватися як внутрішніми, так і зовнішніми акторами для дестабілізації політичної ситуації та підриву внутрішньої безпеки держави.

5. Економічна вразливість та обмежена стійкість до кризових явищ.

Стан національної економіки безпосередньо визначає можливості держави забезпечувати фінансування сектору безпеки, соціальної сфери та критичної інфраструктури. Низький рівень диверсифікації економіки, залежність від окремих ринків або ресурсів, а також енергетична несамодостатність підвищують чутливість держави до внутрішніх та зовнішніх шоків. Економічні кризи можуть спричиняти скорочення соціальних видатків, зростання безробіття та посилення соціальної напруги, що в сукупності негативно впливає на загальний рівень національної безпеки.

До універсальних зовнішніх загроз національній безпеці, притаманних більшості сучасних держав, належать:

1. Воєнна агресія та ризик збройних конфліктів.

Збройна агресія залишається найбільш прямою та критичною загрозою національній безпеці, оскільки безпосередньо посягає на державний суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність. У сучасних умовах військові конфлікти дедалі рідше обмежуються класичними формами ведення війни, набуваючи комплексного характеру. Поєднання традиційних бойових дій із кіберопераціями, інформаційним впливом і економічним тиском ускладнює їх ідентифікацію та протидію. У результаті збройні конфлікти трансформуються у багатовимірні кризи, що охоплюють усі сфери функціонування держави.

2. Геополітична конкуренція та ревізіонізм держав.

Зростання конкуренції між провідними центрами сили супроводжується посиленням ревізіонізму, під яким у науковому дискурсі розуміється прагнення окремих держав змінити існуючий міжнародний порядок, зокрема баланс сил, систему міжнародних відносин та усталені «правила гри». Така поведінка підриває стабільність міжнародної системи та створює передумови для виникнення нових конфліктів. Ослаблення ролі міжнародних інституцій і механізмів колективної безпеки призводить до того, що держави дедалі частіше покладаються на власні ресурси або ситуативні союзи, що підвищує рівень невизначеності та конфліктності у міжнародних відносинах. Подібні процеси узгоджуються з положеннями теорії міжнародних відносин Кеннета Волца щодо анархічного характеру міжнародної системи та конкуренції держав за безпеку [61, с. 88], а також із підходами Збігнева Бжезінського, який підкреслював значення боротьби за геополітичний вплив у глобальному масштабі [14, ст. 67].

3. Політичний та економічний тиск з боку інших держав.

Зовнішній вплив дедалі частіше реалізується не через пряме застосування сили, а через інструменти економічного та політичного примусу. Санкції, торговельні обмеження, фінансові маніпуляції та обмеження доступу до ринків можуть суттєво впливати на економічну стабільність держави та її політичні рішення. У цьому контексті економічна взаємозалежність виступає не лише

фактором розвитку, але й джерелом вразливості, що може використовуватися для досягнення зовнішньополітичних цілей.

Додатковим чинником зростання зовнішніх ризиків є залежність держав від глобальних ланцюгів постачання, зокрема у сфері енергетики, продовольства, високих технологій та критично важливих матеріалів. Порушення логістичних маршрутів, спричинені збройними конфліктами, санкційними режимами або глобальними кризами, можуть швидко трансформуватися у внутрішні економічні та соціальні виклики, посилюючи загальну вразливість національної безпеки. У цьому контексті У. Бек у концепції «ризикового суспільства» звертає увагу на те, що глобальні ризики мають системний характер і не можуть бути локалізовані в межах окремої держави, що вимагає нових підходів до управління безпекою на національному та міжнародному рівнях [45, с. 27-31].

4. Енергетична залежність як інструмент зовнішнього впливу.

Енергетичний чинник є одним із ключових важелів впливу в сучасному міжнародному середовищі, оскільки доступ до енергоресурсів безпосередньо визначає стабільність функціонування економіки, соціальної сфери та критичної інфраструктури держави. Залежність від імпорту енергоресурсів створює структурну вразливість, яка може бути використана зовнішніми акторами як інструмент політичного та економічного тиску. Такий вплив реалізується через маніпулювання цінами, обмеження або припинення постачання, а також створення штучних кризових ситуацій на енергетичних ринках.

У сучасних умовах енергетична безпека тісно пов'язана із загальною економічною та національною безпекою держави, оскільки перебої в енергопостачанні здатні спричинити ланцюгову реакцію кризових явищ – від зниження промислового виробництва до загострення соціальної напруги. Особливу роль відіграє також залежність від глобальних ланцюгів постачання енергоресурсів і критично важливих матеріалів, порушення яких внаслідок збройних конфліктів, санкційних обмежень або глобальних криз може швидко трансформуватися у внутрішні економічні виклики та посилювати загальну вразливість держави.

У цьому контексті енергетичний фактор розглядається не лише як економічна категорія, а як складова гібридних загроз, що поєднує економічні, політичні та безпекові інструменти впливу. Подібний підхід узгоджується з розширеним розумінням безпеки, запропонованим Баррі Бузаном, який підкреслював необхідність врахування економічного та ресурсного вимірів безпеки поряд із військовим [15, с. 116]. Водночас у межах концепції глобальних ризиків Ульріха Бека акцентується, що залежність від транснаціональних систем постачання формує нові типи вразливостей, які виходять за межі контролю окремих держав і потребують комплексних механізмів управління [45, с. 27-31]. Таким чином, енергетична залежність у сучасних умовах виступає не лише економічною проблемою, а стратегічною загрозою національній безпеці, що потребує диверсифікації джерел постачання, розвитку внутрішніх ресурсів та посилення міжнародної енергетичної співпраці.

5. Інформаційні та кіберзагрози зовнішнього походження.

Розвиток цифрових технологій зумовив формування нового простору протистояння – інформаційного та кібернетичного. Зовнішні актори активно використовують дезінформацію, інформаційні кампанії та кібератаки для впливу на суспільну свідомість, політичні процеси та функціонування державних інституцій. Такі загрози характеризуються високою швидкістю поширення, складністю ідентифікації джерела та значним дестабілізаційним потенціалом, що робить їх одним із найбільш небезпечних елементів сучасного безпекового середовища.

Кібератаки, у свою чергу, здатні завдавати значних збитків державному управлінню, фінансовій системі, енергетиці та сфері зв'язку, формуючи новий вимір національної безпеки. Кібератаки є одним із найбільш динамічних та небезпечних різновидів зовнішніх загроз у сучасному безпековому середовищі. Зокрема, атаки на об'єкти енергетики, фінансові установи або державні інформаційні системи здатні паралізувати ключові функції держави без фізичного вторгнення. Відомі випадки масштабних атак на енергетичні мережі та державні реєстри продемонстрували, що кіберпростір став повноцінним полем

міждержавного протиборства, що узгоджується з підходами Джозефа Ная щодо трансформації інструментів сили в умовах інформаційного суспільства [59, с. 214].

Українські дослідники підкреслюють, що сучасні кібератаки часто мають комплексний характер, поєднуючись з інформаційними кампаніями та політичним тиском, що суттєво ускладнює їх ідентифікацію та нейтралізацію. Зокрема, Олександр Гончаренко зазначає, що транснаціональні загрози, зокрема кіберзлочинність, кібертероризм та вплив інформаційних операцій, уже формують окрему підсистему глобальних ризиків, що вимагає інтегрованих механізмів реагування на національному та міжнародному рівнях [22, с. 189]. У результаті кіберзагрози перетворюються на системний фактор національної безпеки, який потребує не лише технічних, а й правових, інституційних та міжнародних механізмів реагування. Такий підхід відповідає концепції розширення секторів безпеки Баррі Бузана, у межах якої кіберпростір розглядається як самостійний вимір безпеки поряд із військовим, політичним та економічним [15, с. 137]. Особливу небезпеку в сучасних умовах становлять так звані «сірі зони» безпеки – сфери, у яких відсутні чіткі механізми відповідальності та ефективного міжнародного регулювання. До них належать кіберпростір, інформаційне середовище, фінансові ринки та окремі сегменти технологічного розвитку. Саме в цих просторах найчастіше реалізуються гібридні загрози, що поєднують військові, політичні, економічні та інформаційні інструменти впливу.

6. Транснаціональні загрози.

До цієї групи належать міжнародний тероризм, організована злочинність, незаконна міграція, пандемії та екологічні катастрофи. Вони не мають чіткої територіальної прив'язки та виходять за межі можливостей окремих держав щодо їх самостійного подолання. Такі загрози підривають ефективність традиційних механізмів безпеки та потребують координації зусиль на міжнародному рівні, що підсилює значення глобального управління ризиками.

У глобалізованому світі навіть локальні конфлікти або регіональні кризи дедалі частіше мають транснаціональні наслідки, впливаючи на стабільність

цілих регіонів і створюючи загрози для широкого кола держав. Це зумовлює необхідність розглядати зовнішні загрози не лише у національному, а й у ширшому міжнародному контексті, поєднуючи зусилля держав у межах колективних механізмів безпеки та багатосторонньої співпраці.

Окрім традиційних загроз, сучасна парадигма національної безпеки включає низку нетипових факторів, які раніше не розглядалися як ключові безпекові ризики. Йдеться, зокрема, про глобальні пандемії як форму біологічної загрози, кліматичні зміни та пов'язані з ними природні катастрофи, масові міграційні процеси й гуманітарні кризи, а також технологічні ризики, пов'язані з розвитком штучного інтелекту, автономних систем озброєнь і цифрових платформ. Ці загрози мають транснаціональний характер і потребують колективних механізмів реагування.

У такому контексті національна безпека більше не може обмежуватися виключно обороною від збройного нападу. Вона передбачає цілісний, міжсекторальний підхід, здатність до стратегічного прогнозування ризиків, превентивних дій та адаптації до швидких змін безпекового середовища. Важливим стає не лише реагування на вже наявні загрози, а й формування стійкості держави та суспільства до потенційних криз.

Саме тому дедалі більшого значення набувають концепції національної стійкості та комплексної безпеки, які розглядають людину, суспільство, критичну інфраструктуру та державні інститути як взаємопов'язані елементи єдиної системи. Ефективна протидія загрозам можлива лише за умови системної взаємодії між органами влади, експертним середовищем, приватним сектором і громадянським суспільством, а також за наявності гнучких механізмів управління ризиками.

Таким чином, сучасна система національної безпеки формується в умовах зростаючої складності та взаємопов'язаності загроз, які мають як внутрішній, так і зовнішній вимір. Трансформація безпекового середовища зумовлює необхідність переходу від вузького оборонного розуміння безпеки до комплексної моделі, що поєднує управління ризиками, превенцію криз і

розвиток національної стійкості. У цьому контексті досвід окремих держав, зокрема України, демонструє, що ефективна безпекова політика потребує не лише військової спроможності, а й інституційної стабільності, соціальної згуртованості та активної міжнародної взаємодії.

2.3. Стратегії забезпечення національної безпеки в сучасних умовах

У сучасних умовах, специфіка забезпечення національної безпеки визначається унікальними аспектами розвитку кожної окремої держави, які впливають з її історії та сучасних умов. Кожна країна має власний контекст та досвід у цій сфері. Аналіз підходів до концепції національної безпеки підтверджує постійні зміни та історичну динаміку у формуванні та реалізації державної політики щодо безпеки та порядку, включаючи політичний контекст.

У сучасному безпековому середовищі стратегія забезпечення національної безпеки постає не лише як реакція держави на актуальні загрози, а як комплексна система довгострокових орієнтирів, що визначає пріоритети розвитку, механізми захисту національних інтересів і способи збереження базових суспільних цінностей. Вона охоплює політичні, військові, економічні, інформаційні, соціальні та технологічні інструменти, які в сукупності формують цілісну модель державної стійкості в умовах зростаючої невизначеності та глобальної взаємозалежності.

Особливу увагу у стратегічних документах провідних держав приділено визначенню засадничих положень, які відображають систему національних цінностей, бачення місця країни у світі та розуміння меж відповідальності держави перед суспільством. Саме у вступних і перших розділах стратегій національної безпеки, як правило, формулюються базові принципи безпекової політики, ієрархія національних інтересів, а також концептуальні підходи до реагування на сучасні та майбутні виклики.

З огляду на зазначене, доцільним є здійснення порівняльного аналізу стратегій національної безпеки окремих держав, зокрема США, Великої Британії, Німеччини, Польщі з метою виявлення спільних і відмінних рис у визначенні ціннісних орієнтирів, пріоритетів безпекової політики та механізмів їх реалізації. Такий аналіз дозволить не лише глибше зрозуміти логіку стратегічного мислення провідних акторів міжнародних відносин, але й сформуванню аналітичне підґрунтя для оцінки ефективності різних моделей забезпечення національної безпеки в умовах глобалізованого світу. У дослідженні використано офіційні тексти стратегій національної безпеки, оприлюднені на урядових порталах відповідних держав.

Найновіша Національна стратегія безпеки Сполучених Штатів Америки NSS 2025, яка оприлюднена 4 грудня 2025 р., відображає суттєву трансформацію підходів США до забезпечення національної безпеки в умовах ускладнення глобального безпекового середовища [58]. Документ демонструє поєднання силової орієнтації з комплексним баченням безпеки, у межах якого захист національних інтересів тісно пов'язується з економічною, технологічною та інформаційною стійкістю держави.

У стратегічних документах США безпека трактується не лише як оборона території, а як формування сприятливого міжнародного середовища, здатного гарантувати довгострокове лідерство країни. Такий підхід свідчить про розширене розуміння національної безпеки, в якому військове стримування, технологічна перевага, економічна автономія та ідеологічний вплив розглядаються як взаємопов'язані складові єдиної стратегії. Саме через призму базових цінностей і пріоритетів розкривається логіка американської безпекової політики, що дозволяє систематизувати ключові орієнтири цієї стратегії.

Можна виділити такі головні цінності та пріоритети Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки:

1. Національні інтереси «America First» – стратегія виходить із домінування власних національних інтересів як визначального орієнтира

безпекової політики, що передбачає концентрацію ресурсів на захисті добробуту громадян, внутрішній стабільності та суверенітеті держави.

2. Захист кордонів і внутрішньої безпеки – забезпечення контролю над міграційними потоками, протидія транснаціональній злочинності, наркотрафіку та торгівлі людьми розглядаються як необхідна умова збереження соціальної стабільності та стійкості державних інституцій.

3. Військове стримування і проєкція сили – підтримання військової присутності, насамперед у Західній півкулі, та спроможності до швидкого реагування слугують інструментом попередження загроз і контролю стратегічно важливих регіонів і маршрутів.

4. Переосмислення ролі союзників і партнерств – стратегія передбачає більш прагматичний підхід до союзницьких відносин, за якого рівень підтримки та співпраці корелюється з реальним внеском партнерів у спільну безпеку.

5. Зменшення глобального безпекового навантаження США – зосередження на економічній автономії, внутрішніх пріоритетах і оптимізації зовнішніх зобов'язань формує нову модель взаємодії з ключовими міжнародними акторами, зокрема росією, Китаєм та європейськими державами.

6. Технологічний суверенітет та інноваційна перевага – лідерство у сферах штучного інтелекту, напівпровідників, кіберпростору й оборонних технологій розглядається як стратегічна умова збереження глобального впливу та конкурентоспроможності США.

7. Економічна безпека як складова національної безпеки – захист стратегічних галузей, внутрішніх ринків і критично важливих ланцюгів постачання інтегрується в загальну систему стримування конкурентів і мінімізації структурних вразливостей.

8. Ідеологічне протистояння авторитарним моделям управління – позиціонування США як захисника демократичних цінностей і ліберального міжнародного порядку надає стратегії чітко вираженого ціннісно-нормативного характеру.

Отже, змістова сутність Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки фокусується на реальній безпеці громадян США, внутрішніх аспектах добробуту й стримуванні загроз, переглядаючи традиційні підходи до глобального порядку. Такий підхід є показовим для держав, які діють в умовах зростаючої міжнародної нестабільності та жорсткої конкуренції, що створює важливе аналітичне підґрунтя для подальшого осмислення проблем національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії.

Стратегія національної безпеки Великої Британії, оприлюднена у 2025 році під назвою *Security for the British People in a Dangerous World* [55], формує цілісний стратегічний контекст безпекової політики держави в умовах зростаючої глобальної нестабільності. Документ демонструє прагнення поєднати традиційні силові можливості з концепцією «глобальної Британії», що передбачає активну міжнародну присутність через мережу союзів, партнерств і багатосторонніх форматів. Це свідчить про усвідомлення Великої Британії того, що національна безпека більше не може забезпечуватися виключно у межах власної території, а потребує постійної зовнішньої проєкції впливу та участі у формуванні міжнародного порядку.

У стратегії акцентується увага на захисті демократичних цінностей, верховенства права, економічної стійкості та міжнародної репутації держави, що вказує на поєднання безпекових і нормативно-ціннісних підходів. Такий підхід корелює з позиціями британських і європейських дослідників безпеки, таких як Б. Бузан, С. Сміт, які наголошують на зростанні ролі ціннісних і нормативних чинників у сучасному безпековому середовищі [15, с. 45-48]. Важливе місце відводиться питанням кібербезпеки, інформаційної стійкості та захисту критичної інфраструктури, що має чіткий практичний вимір у вигляді збільшення фінансування кіберпідрозділів, розширення повноважень Національного центру кібербезпеки та інтеграції кіберзахисту в оборонне планування.

У межах цієї стратегії можна виокремити такі ключові ціннісні орієнтири, які визначають британську модель національної безпеки:

1. Всеохопний підхід до безпеки, що ґрунтується на визнанні «радикальної невизначеності» сучасного світу як базової рамки формування ризиків і загроз. Це свідчить про відмову від жорстко фіксованих сценаріїв планування та перехід до адаптивної моделі управління ризиками, що дозволяє державі оперативно реагувати на непередбачувані кризи.

2. Людиноцентричний характер безпеки, де захист населення та суспільства розглядається як першочергова мета, із наголосом на соціальній стійкості та готовності цивільних інституцій до кризових ситуацій. Такий підхід вказує на практичну переорієнтацію безпеки з виключно державного рівня на рівень громадян, що знаходить відображення у програмах цивільного захисту та підвищення готовності місцевих громад.

3. Колективна оборона та поглиблена взаємодія з союзниками, передусім у межах НАТО, а також із ключовими міжнародними партнерами. Це підтверджує прагнення Великої Британії зберегти центральну роль у трансатлантичній системі безпеки та компенсувати інституційні обмеження, пов'язані з виходом з ЄС.

4. Посилення обороноздатності та інвестиції в кібербезпеку, критичну інфраструктуру й передові технології, що реалізується в межах підходу «всі органи державної влади та все суспільство». Йдеться про координацію дій не лише між міністерствами та силовими структурами, а й із залученням органів місцевого самоврядування, бізнесу, наукових установ та громадянського суспільства. Практичним результатом цього є інтеграція військових, цивільних і приватних акторів у єдину систему реагування на загрози.

5. Збереження стратегічної автономії після виходу Великої Британії з Європейського Союзу, де безпека виступає інструментом підтримки глобальної ролі держави за умов відсутності членства в інституційній структурі ЄС. У цьому контексті стратегічна автономія означає здатність самостійно визначати зовнішньополітичні та безпекові пріоритети, не втрачаючи при цьому рівня взаємодії з союзниками. Це свідчить про прагнення Лондона уникнути стратегічної маргіналізації та зберегти вплив у ключових регіонах світу.

6. Національна стійкість до криз, під якою розуміється спроможність держави та суспільства запобігати, витримувати та швидко відновлюватися після надзвичайних ситуацій, включаючи воєнні загрози, пандемії, техногенні аварії та кліматичні виклики. У такому трактуванні безпека виходить за межі суто військової сфери та охоплює управління системними ризиками розвитку, що свідчить про розширене розуміння національної безпеки у британській стратегічній моделі.

7. Репутаційна безпека та міжнародна довіра, що розглядаються як чинники, здатні безпосередньо впливати на безпекові, політичні та економічні позиції держави. Це вказує на усвідомлення ролі «м'якої сили» як інструменту довгострокового забезпечення національних інтересів.

Змістова сутність Стратегії національної безпеки Великої Британії полягає в поєднанні традиційних оборонних засад із реагуванням на сучасні виклики, зокрема гібридні загрози, інформаційну війну та технологічні ризики. У результаті формується комплексна модель безпеки, яка інтегрує військові, цивільні та міжнародні компоненти. Такий підхід вказує на прагнення держави не лише захищатися від загроз, а й активно формувати безпекове середовище відповідно до власних цінностей і стратегічних інтересів.

Стратегія національної безпеки Німеччини, оприлюднена у 2023 році, стала першою комплексною безпековою стратегією в історії ФРН і відображає суттєву трансформацію німецького бачення національної безпеки [56]. Документ не обмежується виключно посиленням військових спроможностей, а інтегрує соціальні, економічні та екологічні пріоритети в загальну архітектуру безпекової політики. Це свідчить про прагнення Німеччини адаптуватися до комплексного характеру сучасних загроз, які виходять за межі традиційного воєнного виміру.

Німеччина традиційно спирається на концепцію «цивільної сили», у межах якої ключова роль відводиться дипломатії, економічній стабільності, правовим механізмам і багатосторонньому співробітництву, що відповідає підходам Г.Мауля, який визначає ФРН як державу, що реалізує свої інтереси переважно через невійськові інструменти впливу [33, с. 92-95]. Водночас сучасні стратегічні

документи ФРН вказують на поступовий перегляд цього підходу в бік посилення оборонного компонента, що зумовлено погіршенням міжнародного безпекового середовища, зростанням гібридних загроз та повномасштабною війною в Європі. Центральне місце в стратегії посідають питання енергетичної безпеки, кіберзахисту, кліматичних ризиків і соціальної стійкості, що формує багатовимірне розуміння безпеки.

У межах Стратегії національної безпеки Німеччини можна виокремити такі ключові ціннісні орієнтири:

1. Інтегрований підхід до безпеки, за якого безпека розглядається як результат взаємодії військових, політичних, соціальних та правових чинників, що свідчить про відхід від вузького мілітарного трактування загроз.

2. Глобальна відповідальність за подолання криз і нерівності, включно з боротьбою з бідністю, голодом і соціальною несправедливістю, що розширює традиційну парадигму безпеки та вказує на її гуманітарний вимір.

3. Екологічна та кліматична безпека, де зміни клімату визнаються системним фактором дестабілізації, здатним провокувати конфлікти, міграційні кризи та соціальну напруженість.

4. Багатостороння співпраця з міжнародними партнерами, передусім у межах ЄС і НАТО, як ключова умова забезпечення національної та європейської безпеки.

5. Пріоритет запобігання конфліктам, що реалізується через превентивну дипломатію, кризове реагування та міжнародне посередництво, і вказує на домінування превентивної логіки над реактивною.

6. Енергетична трансформація як складова безпеки, де зменшення залежності від зовнішніх постачальників енергоносіїв розглядається як інструмент стратегічної автономії та зниження вразливості держави.

7. Відповідальність за європейську безпеку, що передбачає посилення ролі ФРН як одного з центрів стабільності в Європейському Союзі та зростання оборонних зобов'язань у межах колективної безпеки.

Змістова сутність Стратегії національної безпеки Німеччини полягає у формуванні гібридного підходу, який поєднує військові, соціальні та екологічні аспекти безпеки, підкреслюючи роль демократії, верховенства права й суспільної стійкості як фундаментальних умов стабільності. Можна зробити висновок, що Німеччина прагне трансформуватися з «цивільної сили» в більш збалансованого безпекового актора, зберігаючи при цьому свою ціннісну ідентичність, що фактично відображає еволюцію моделі, описаної Г. Маулем, у напрямі поєднання нормативних і силових інструментів забезпечення безпеки [33, с. 100-102].

Імплементація Стратегії національної безпеки ФРН здійснюється через поєднання інституційних, фінансових та політичних інструментів, що охоплюють як оборонний сектор, так і цивільні сфери. Ключовим практичним проявом стратегічного зсуву стала концепція *Zeitenwende* – «перелом епохи», проголошена у 2022 році, яка означає докорінний перегляд традиційно стриманої та пацифістської безпекової політики ФРН. У межах цієї концепції Німеччина офіційно визнала необхідність посилення військової складової національної безпеки, що передбачає суттєве збільшення оборонних видатків, створення спеціального фонду для модернізації Бундесверу – збройних сил Німеччини, оновлення озброєння та підвищення боєготовності збройних сил. Це свідчить про перехід від переважно декларативного та нормативного підходу до практичної реалізації безпекових пріоритетів, а також про готовність ФРН брати на себе активнішу роль у системі колективної оборони НАТО та європейської безпеки загалом.

Стратегія національної безпеки Республіки Польща фокусується на протидії регіональним загрозам і зміцненні власних оборонних спроможностей, враховуючи геополітичну близькість до потенційних конфліктних осей [57]. Польща формує стратегію національної безпеки з чітким акцентом на обороноздатність, територіальну цілісність і союзницькі гарантії. Це свідчить про прагнення держави балансувати між національними інтересами та обов'язками перед колективними безпековими механізмами. У польських

стратегічних документах ключовими цінностями виступають суверенітет, національна ідентичність та безпека суспільства. Такий підхід вказує на високу чутливість країни до регіональних ризиків та гібридних загроз. Польща активно інтегрує власну безпекову політику в рамки НАТО та ЄС, поєднуючи модернізацію збройних сил із розвитком національної стійкості, цивільної оборони та інформаційної безпеки.

Можна виділити такі її головні цінності:

1. Посилення суверенітету та територіальної цілісності – особливо в контексті напруги у Центрально-Східній Європі та протистояння гібридним загрозам. Це свідчить про стратегічну настороженість держави.

2. Становлення активного члена колективних безпекових механізмів – НАТО та ЄС розглядаються як ключові гаранті стримування та оборони. Такий підхід вказує на орієнтацію на багатосторонню взаємодію.

3. Врахування регіональних ризиків – енергетична безпека, кіберзахист і інформаційна протидія розглядаються як критично важливі елементи національної безпеки.

4. Історична пам'ять і стратегічна настороженість – безпекова політика формується під впливом історичного досвіду втрати державності та зовнішнього домінування.

5. Мілітарна готовність як фактор стримування – пріоритетність швидкого нарощування чисельності та технічної спроможності збройних сил.

6. Суспільна мобілізація та цивільна готовність – акцент на ролі населення, територіальної оборони й громадянської стійкості у забезпеченні безпеки держави.

Реалізація польської стратегії здійснюється через модернізацію збройних сил, створення сил територіальної оборони та інтеграцію у стандарти НАТО. Це свідчить про прагнення забезпечити швидку та ефективну відповідь на потенційні регіональні конфлікти. Крім того, стратегія передбачає розвиток кіберзахисту, інформаційної безпеки та координацію між цивільними та

військовими структурами, що мінімізує ризики зовнішніх атак та гібридних загроз.

Порівняльний аналіз стратегій національної безпеки США, Великої Британії, Німеччини та Польщі свідчить, що, попри спільне ціннісне підґрунтя, таке як демократія, суверенітет, безпека громадян, кожна держава формує власну модель безпеки відповідно до історичного досвіду, геополітичного положення та рівня стратегічних амбіцій. У центрі цих стратегій є людина, суспільство, економіка, інформаційний простір і здатність держави до адаптації, а також, визнання необхідності міжнародної координації та колективної відповіді на транснаціональні загрози.

Зіставлення Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки та Стратегії національної безпеки Великої Британії засвідчує наявність спільної ціннісної основи, водночас виявляючи суттєві відмінності у способах реалізації безпекової політики. Обидві держави позиціонують себе як захисники демократичних цінностей, ліберального міжнародного порядку та верховенства права, що формує нормативну рамку їхніх стратегічних документів. Проте практичне наповнення стратегій відображає різний масштаб глобальних амбіцій, ресурсних можливостей та історично сформованих ролей у міжнародній системі.

Американська стратегія ґрунтується на логіці глобального лідерства та комплексного стримування, що поєднує військову силу, технологічну перевагу та економічний вплив. У цьому контексті національна безпека США трактується не лише як захист територіальної цілісності, а як здатність формувати міжнародне середовище відповідно до власних інтересів. Такий підхід має практичний вимір у вигляді постійної військової присутності у стратегічно важливих регіонах, інвестування в інноваційні оборонні технології та використання санкційної політики як інструменту гео економічного тиску.

Натомість британська стратегія, зберігаючи прагнення до активної міжнародної ролі в межах концепції «глобальної Британії», робить акцент на адаптивності, управлінні ризиками та мережевій взаємодії з партнерами. В умовах так званої «радикальної невизначеності» Велика Британія розглядає

безпеку як динамічний процес, що потребує швидкого реагування, міжвідомчої координації та інтеграції цивільних і військових інструментів. Практична цінність такого підходу полягає у здатності компенсувати обмежені ресурси за рахунок гнучких інституційних механізмів, розвиненої системи стратегічного планування та опори на союзницькі формати.

Важливою відмінністю між підходами США та Великої Британії є співвідношення національного й колективного вимірів безпеки. У Стратегії США простежується тенденція до пріоритетності власних національних інтересів, що інколи набуває транзакційного характеру навіть у межах союзницьких відносин. Це проявляється у вимогах до партнерів щодо більшого внеску в колективну оборону та перегляді зобов'язань з позицій доцільності. Британська стратегія, навпаки, більш послідовно інтегрує національну безпеку в систему колективної оборони, передусім через НАТО, що свідчить про усвідомлення критичної ролі багатосторонніх механізмів у забезпеченні власної безпеки.

Водночас обидві стратегії демонструють зближення у підходах до немілітарних загроз. Кібербезпека, захист критичної інфраструктури, інформаційна стійкість та технологічний розвиток розглядаються як ключові елементи сучасної безпекової архітектури. Проте якщо для США технологічне лідерство є насамперед інструментом глобальної конкуренції та домінування, то для Великої Британії воно виконує функцію підвищення національної стійкості, зменшення вразливостей та збереження міжнародної довіри.

У порівнянні з американською моделлю, німецький підхід до національної безпеки є більш нормативним і превентивним. Стратегія ФРН акцентує увагу на ролі міжнародного права, інституцій та багатосторонньої співпраці, розглядаючи безпеку як результат стабільності правил, а не лише силового балансу. Польська стратегія, у свою чергу, вирізняється високим рівнем чутливості до безпекових загроз, зумовлених геополітичною близькістю до росії. Її ключовою рисою є поєднання інтенсивної мілітарної підготовки з розвитком цивільної стійкості та активною інтеграцією в механізми колективної оборони НАТО. Практичний

характер польського підходу проявляється у швидкій адаптації стратегічних документів до змін безпекового середовища та орієнтації на стримування як основний інструмент запобігання агресії.

Для наочності та узагальнення результатів порівняльного аналізу стратегічних документів у роботі подано таблицю, в якій систематизовано ключові підходи та пріоритети забезпечення національної безпеки (див. Додаток).

Порівняльне дослідження стратегій національної безпеки США, Великої Британії, Німеччини та Польщі дозволяє зробити висновок, що, попри спільну ціннісну основу, практичні моделі забезпечення безпеки істотно різняться залежно від геополітичного положення держави, рівня її ресурсної спроможності та історичного досвіду реагування на загрози. Вважаємо, що саме ця варіативність підходів є ключовим аналітичним результатом дослідження, оскільки вона демонструє відсутність універсальної моделі національної безпеки та необхідність її адаптації до конкретних умов.

Можна стверджувати, що американська модель є ефективною в умовах глобального лідерства та наявності значних військово-економічних ресурсів, однак вона є малопридатною для держав, які перебувають у безпосередній зоні конфлікту або мають обмежені можливості для проєкції сили. Британський і німецький підходи, своєю чергою, свідчать про зростання ролі інституційної стійкості, багаторівневої координації та превентивного управління ризиками як альтернативи виключно силовим інструментам. Особливо показовим у цьому контексті є польський досвід, який поєднує жорстке стримування з розвитком цивільної готовності та стратегічної культури реагування на загрози.

Доцільно зазначити, що всі проаналізовані стратегії об'єднують розуміння безпеки як комплексного явища, що виходить за межі військової сфери та охоплює економіку, технології, інформаційний простір і суспільну стійкість. Це дає підстави стверджувати, що сучасна національна безпека дедалі більше залежить не лише від спроможності держави до оборони, а й від її здатності

забезпечувати сталість функціонування ключових інституцій в умовах криз і невизначеності.

Висновки до розділу 2

У розділі розглянуто вплив глобалізації на трансформацію національної безпеки, зокрема зміну характеру загроз, розширення кола суб'єктів безпеки та зростання ролі міжнародної співпраці. Доведено, що глобалізація є амбівалентним чинником, який одночасно створює нові ризики та відкриває додаткові можливості для зміцнення безпекового потенціалу держав. У сучасних умовах національна безпека дедалі більше набуває багаторівневого характеру та потребує поєднання внутрішніх механізмів захисту з міжнародними інструментами координації й управління ризиками.

Проаналізована трансформація загроз національній безпеці в умовах глобалізації, проявляється у зростанні їх складності, взаємопов'язаності та гібридного характеру. Традиційний поділ загроз на внутрішні та зовнішні втрачає чіткість, поступаючись комплексному підходу, в межах якого безпека розглядається як багатовимірне явище. Глобалізація одночасно виступає джерелом нових ризиків і можливостей, формуючи багатовимірний безпековий простір, адже сучасні загрози мають гібридний характер і виходять за межі традиційного поділу на внутрішні та зовнішні.

Опрацювання стратегій провідних держав дозволив зробити висновок, що національна безпека дедалі більше ґрунтується на комплексному підході, який поєднує оборонні, економічні, інформаційні та інституційні механізми, а також передбачає активну міжнародну взаємодію як ключову умову стійкості держав у глобалізованому світі.

Ефективність безпекової політики значною мірою залежить від чіткого нормативного закріплення ціннісних орієнтирів, визначення національних інтересів і узгодженості стратегічних цілей із реальними загрозами безпековому середовищу. Водночас універсальні підходи до забезпечення національної

безпеки зазнають істотної трансформації в умовах збройної агресії, коли на перший план виходить питання захисту суверенітету, територіальної цілісності та збереження державності.

РОЗДІЛ III.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

3.1 Конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки України

Враховуючи багатовимірний характер національної безпеки та трансформацію загроз у глобалізованому світі, висвітлену в попередньому розділі, особливого значення набуває аналіз національної безпеки України. Теоретичні положення про взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх загроз, вплив глобалізації, транснаціональні виклики та стратегічні підходи держав до їх нейтралізації дозволяють більш глибоко осмислити реальні умови функціонування безпекової системи України в умовах зовнішньої агресії. При цьому дослідження практики інших держав та сучасних стратегій безпеки дає змогу визначити пріоритетні напрями удосконалення інституцій, механізмів і ресурсів, що забезпечують ефективний захист державного суверенітету, територіальної цілісності та прав і свобод громадян у воєнний та повоєнний період.

Як слушно зазначає В. Горбулін, національна безпека України в сучасних умовах «набуває системного характеру та охоплює не лише військову сферу, а й політичні, економічні, інформаційні та соціальні виміри» [23, с. 15]. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до аналізу конституційно-правових засад безпеки держави.

Конституційно-правові засади забезпечення національної безпеки України формують нормативний фундамент функціонування держави в умовах збройної агресії РФ та визначають межі здійснення владних повноважень у сфері оборони, захисту суверенітету й територіальної цілісності. Повномасштабна російсько-українська війна 2022 року стала своєрідним тестом на ефективність цієї моделі, виявивши як її сильні сторони, так і структурні проблеми.

Базовим нормативним актом у системі правового регулювання нашої держави є Конституція України. Її стаття 1 визначає Україну як суверенну і

незалежну державу, що створює первинну правову рамку для всієї безпекової політики. Стаття 17 закріплює захист суверенітету і територіальної цілісності як найважливішу функцію держави та справу всього українського народу [1, ст. 17]. Це положення має не декларативний, а імперативний характер і стало конституційною основою для мобілізаційних заходів, розгортання територіальної оборони та запровадження режиму воєнного стану.

Розмежування повноважень у сфері безпеки здійснюється через систему стримувань і противаг. Верховна Рада України відповідно до статті 85 Конституції України затверджує рішення про оголошення стану війни, схвалює укази Президента України про введення воєнного стану та здійснює парламентський контроль. Президент України згідно зі статтею 106 є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та очолює Раду національної безпеки і оборони України. Така модель дозволяє забезпечити оперативність прийняття рішень, однак в умовах воєнного стану фактична концентрація безпекових повноважень у виконавчій гілці влади об'єктивно посилюється. Це створює виклик для ефективності парламентського контролю та демократичного нагляду за сектором безпеки і оборони.

Особливого значення набуває стаття 64 Конституції України, яка передбачає можливість тимчасового обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану. З одного боку, ця норма забезпечує правову визначеність механізмів реагування на надзвичайні обставини; з іншого – потребує постійного контролю за пропорційністю таких обмежень. Практика воєнного часу показує, що баланс між безпекою та правами людини є динамічним і залежить від інтенсивності воєнних загроз.

Системоутворюючим актом у сфері безпеки є Закон України «Про національну безпеку України» [2]. Він визначає принципи державної політики у сфері безпеки, структуру сектору безпеки і оборони та механізми цивільного контролю. Позитивним аспектом закону є закріплення комплексного підходу до безпеки та орієнтація на стандарти НАТО. Водночас повномасштабна війна виявила декларативний характер окремих положень, що проявляється у

відсутності чітких механізмів реалізації, визначених виконавців та індикаторів оцінювання їх виконання.

У цьому контексті О. Литвиненко наголошує, що «ефективність системи національної безпеки визначається не лише наявністю стратегічних документів, а передусім здатністю державних інститутів забезпечити їх практичну реалізацію» [31, с. 42]. Це підтверджує висновок про наявність розриву між нормативним закріпленням і практичним виконанням безпекової політики.

Закон України «Про оборону України» визначає правові засади організації оборони держави, систему керівництва у сфері оборони, повноваження органів державної влади, військового командування та органів місцевого самоврядування, а також порядок застосування Збройних Сил України та інших складових сил оборони [5]. У законі закріплено, що оборона України ґрунтується на принципах всеохоплюючості, достатності оборонних спроможностей, пріоритетності захисту суверенітету та територіальної цілісності держави, а також взаємодії військових і цивільних інституцій. Особливе значення має положення про те, що до забезпечення оборони залучаються не лише Збройні Сили України, а й інші військові формування, правоохоронні органи та органи державної влади, що фактично закріплює комплексний характер національної безпеки.

Важливою складовою закону є визначення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача, Верховної Ради України у сфері законодавчого забезпечення оборони, Кабінету Міністрів України щодо організації та ресурсного забезпечення оборонної політики, а також Генерального штабу як органу стратегічного планування та управління Збройними Силами України. Це свідчить про інституційно вибудовану модель управління обороною, яка передбачає чіткий розподіл функцій між основними суб'єктами безпекового сектору.

Практика функціонування цієї нормативної моделі в умовах повномасштабної агресії РФ засвідчила її загальну ефективність, зокрема здатність забезпечити оперативне розгортання сил оборони, координацію дій

між різними складовими сектору безпеки та запровадження правового режиму воєнного стану.

Правовий режим воєнного стану визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» України [4]. Його застосування після початку повномасштабної агресії РФ продемонструвало здатність держави діяти в межах правового поля навіть за умов широкомасштабних бойових дій. Разом із тим тривале функціонування режиму воєнного стану створює ризик «нормалізації» надзвичайних повноважень органів державної влади, що потребує постійної оцінки їх необхідності та пропорційності.

Важливим елементом сучасної безпекової моделі є Закон України «Про основи національного спротиву» України [3]. Його практична реалізація підтвердила доцільність інтеграції суспільства у систему оборони. Разом із тим виникають питання щодо довгострокової інституціоналізації територіальної оборони та координації її діяльності в післявоєнний період.

Стратегічний вимір забезпечення безпеки визначається Стратегією національної безпеки України, яка закріплює курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, розвиток оборонних спроможностей і зміцнення державної стійкості. Водночас повномасштабна війна засвідчила, що окремі положення стратегії потребують актуалізації з урахуванням досвіду тривалого збройного протистояння та необхідності довгострокового стримування РФ.

Остання Стратегія була затверджена Президентом України Володимиром Зеленським 14 вересня 2020 року Указом №392/2020 [10], що ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від того ж дня. Цей документ передбачає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, демократичного розвитку та економічної стабільності України, а також інтеграцію в євроатлантичний безпековий простір.

Стратегія національної безпеки України відіграє роль базового документа, на підставі якого формуються галузеві політики: Стратегія воєнної безпеки, Стратегія кібербезпеки України, Стратегія інформаційної безпеки, Стратегія зовнішньополітичної діяльності тощо. Сукупність цих стратегічних актів

утворює так звану «піраміду безпеки», в основі якої – захист національних інтересів. Оскільки Стратегія національної безпеки України 2020 року створювалася в умовах гібридного конфлікту низької інтенсивності, з акцентом на реформи, інтеграцію до НАТО та розвиток внутрішньої стійкості, у ній абсолютно не врахований сценарій масштабного вторгнення, мобілізаційної економіки та тотального воєнного стану.

При цьому враховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки відповідно до пункту 5 Стратегії є: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція. Ця Стратегія є основою для розроблення таких документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації, зокрема: Стратегія людського розвитку; Стратегія воєнної безпеки України; Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України; Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України; Стратегія зовнішньополітичної діяльності; Стратегія забезпечення державної безпеки та інші документи.

Воєнна стратегія України затверджена Президентом України 25 березня 2021 року Указом №121/2021[6], яким уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від того ж дня. Документ визначає засади підготовки держави до збройного захисту суверенітету та територіальної цілісності, принципи застосування сил оборони та модель організації воєнної безпеки. Уперше на стратегічному рівні закріплено концепцію всеохоплюючої оборони, що передбачає інтеграцію військових, політичних, економічних, інформаційних та інших ресурсів держави для відсічі агресії. Стратегія визначає російську федерацію як основне джерело воєнної загрози та виходить із необхідності

довготривалого стримування, розвитку асиметричних спроможностей і досягнення сумісності зі збройними силами держав – членів НАТО. Водночас документ формувався в умовах триваючого, але обмеженого за інтенсивністю конфлікту, що зумовило недостатню деталізацію сценарію повномасштабної війни, переходу до мобілізаційної економіки та функціонування системи управління в умовах тотального воєнного стану. Практика 2022–2025 років засвідчила необхідність актуалізації положень стратегії з урахуванням досвіду широкомасштабних бойових дій, ролі міжнародної військової допомоги та трансформації оборонно-промислового комплексу.

Стратегія воєнної безпеки України, викладена у формі зазначеної Воєнної стратегії та затверджена тим самим указом, формує концептуальне бачення воєнної безпеки як складової національної безпеки держави. Вона визначає воєнну безпеку як стан захищеності державного суверенітету і територіальної цілісності від воєнних загроз та встановлює стратегічну мету – створення всеохоплюючої системи оборони, здатної забезпечити відсіч і стримування збройної агресії. Документ орієнтований на реформування сектору безпеки і оборони відповідно до стандартів НАТО, удосконалення системи стратегічного управління та підвищення оборонних спроможностей держави. Разом із тим відсутність чітко визначених індикаторів оцінки досягнення стратегічних цілей, а також обмежена конкретизація механізмів забезпечення стійкості тилу та критичної інфраструктури в умовах масштабної війни свідчать про потребу подальшого нормативного уточнення та оновлення цього документа з огляду на нові безпекові реалії.

Стратегія кібербезпеки України затверджена Указом Президента України №447/2021 від 26 серпня 2021 року [8]. Вона визначає кіберпростір окремим виміром національної безпеки та встановлює засади державної політики у сфері кіберзахисту, реагування на кіберінциденти і розвитку національної системи кіберстійкості. Документ передбачає створення ефективної моделі взаємодії між суб'єктами забезпечення кібербезпеки, посилення захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та інтеграцію до європейського і

євроатлантичного кібербезпекового простору. Повномасштабна агресія російської федерації підтвердила стратегічну важливість кіберкомпонента як інструменту протидії гібридним загрозам. Водночас нормативна база у сфері визначення статусу критичної інформаційної інфраструктури та механізмів державно-приватного партнерства у сфері кіберзахисту потребує подальшої конкретизації, що обмежує повноцінну реалізацію стратегічних положень.

Стратегія забезпечення державної безпеки затверджена Указом Президента України №56/2022 від 16 лютого 2022 року [9]. Вона спрямована на захист конституційного ладу, державного суверенітету та інформаційного простору від підривної діяльності російської федерації, а також на нейтралізацію внутрішніх загроз. Документ визначає напрями розвитку контррозвідувальної діяльності, протидії терористичним та диверсійним проявам, боротьби з колабораціонізмом та захисту державної таємниці. Прийняття цієї стратегії напередодні повномасштабного вторгнення надало їй особливої актуальності, однак реалізація її положень в умовах воєнного стану потребує постійного дотримання балансу між інтересами безпеки та конституційними гарантіями прав і свобод людини. Відсутність розгорнутої системи оцінювання ефективності заходів у сфері державної безпеки також свідчить про необхідність подальшого інституційного вдосконалення.

У сукупності зазначені стратегічні документи формують багаторівневу систему стратегічного планування у сфері національної безпеки України. Вони відображають поступовий перехід від реагування на гібридні загрози до моделі довготривалого воєнного протистояння з російською федерацією.

Як підкреслює М. Сунгуровський, «сучасна система безпеки України перебуває у стані трансформації від пострадянської моделі до інтегрованої європейської системи, що передбачає поєднання військових і невійськових інструментів безпеки» [41, с. 78].

Отже, чинна конституційно-правова модель забезпечення національної безпеки України загалом демонструє інституційну стійкість і здатність функціонувати в умовах війни. Водночас її подальший розвиток має бути

спрямований на вдосконалення механізмів парламентського контролю, підвищення якості стратегічного планування, уточнення повноважень суб'єктів сектору безпеки та оборони й забезпечення балансу між вимогами воєнної доцільності та принципами правової держави. Саме така еволюція правової моделі є необхідною умовою збереження демократичного характеру держави навіть у період тривалої зовнішньої агресії.

3.2 Загрози національній безпеці України в умовах війни та в повоєнний період

На сучасному етапі розвитку нашої держави головним чинником, що може загрожувати національній безпеці є повномасштабна війна рф проти України. На сьогодні вона продовжується з різною інтенсивністю у всіх сферах життя української держави та вимагає більш детального аналізу для її припинення та унеможливлення в майбутньому.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила якісну трансформацію системи національної безпеки та характеру загроз, що постають перед державою. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека розглядається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз [2, ст. 1]. В умовах воєнного стану такі загрози набули системного, комплексного та довготривалого характеру, що потребує їх аналізу не лише як сукупності окремих викликів, а як взаємопов'язаної безпекової динаміки.

Як зазначає В. Горбулін, «сучасні війни мають комплексний характер і поєднують військові, політичні, економічні та інформаційні інструменти впливу» [23, с. 24]. Це повною мірою відображає специфіку загроз, з якими зіткнулася Україна після 2022 року.

Ключовою та визначальною загрозою залишається збройна агресія російської федерації, що має форму повномасштабної війни із застосуванням регулярних збройних сил, ракетних та авіаційних ударів, безпілотних систем, а також інструментів гібридного впливу. Воєнна складова загроз охоплює не лише безпосередні бойові дії та окупацію частини території України, але й системне руйнування критичної інфраструктури, зокрема енергетичних об'єктів, транспортних вузлів, об'єктів зв'язку та житлового фонду. У цьому контексті воєнна загроза трансформується у багатовимірний фактор, що впливає на економічну, соціальну, інформаційну та гуманітарну безпеку. Практика 2022-2026 років засвідчила, що характер війни виходить за межі класичної моделі міждержавного конфлікту і набуває рис тотального протистояння, в якому тил і цивільне населення стають об'єктами системного впливу.

Поряд із воєнною складовою істотного значення набувають загрози державному суверенітету та конституційному ладу. Стратегія забезпечення державної безпеки України визначає підривну діяльність, диверсії, інформаційні операції та використання внутрішніх соціально-політичних суперечностей як інструменти агресії [9]. Законодавство було доповнене нормами щодо криміналізації колабораційної діяльності, посилено відповідальність за державну зраду, а також розширено повноваження суб'єктів сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану.

У цьому контексті О. Литвиненко підкреслює, що «гібридні загрози спрямовані насамперед на підрив державних інституцій та дестабілізацію суспільства зсередини» [31, с. 57]. Разом з тим, практична реалізація таких заходів потребує постійного забезпечення балансу між інтересами безпеки та дотриманням конституційних прав і свобод людини, оскільки надмірна концентрація повноважень у сфері безпеки може створювати ризики для демократичних засад державного устрою.

Економічна безпека в умовах війни також зазнала суттєвої трансформації. Масштабні руйнування виробничих потужностей, інфраструктури та логістичних ланцюгів, зменшення внутрішнього валового продукту, дефіцит

державного бюджету та зростання залежності від міжнародної фінансової допомоги формують комплекс довгострокових ризиків. Це безпосередньо впливає на здатність держави фінансувати сектор оборони, підтримувати соціальну стабільність та забезпечувати функціонування критичної інфраструктури. Енергетичний сектор став об'єктом цілеспрямованих атак, що перетворило енергетичну безпеку на критичний елемент обороноздатності держави. У таких умовах економічна стійкість виступає не допоміжним, а базовим компонентом національної безпеки, оскільки саме вона забезпечує функціонування сектору оборони, соціальної сфери та державного управління.

Як зазначає М. Сунгуровський, «економічна стійкість держави є визначальним чинником її здатності протистояти довготривалим кризам і воєнним загрозам» [41, с. 63].

Окрему групу становлять гуманітарні та демографічні загрози. Значні людські втрати, масова зовнішня міграція, внутрішнє переміщення населення, психологічна травматизація суспільства та зниження народжуваності мають потенціал довготривалого негативного впливу на соціальну стабільність і трудовий потенціал держави. Ці фактори безпосередньо пов'язані з перспективами післявоєнного відновлення, оскільки дефіцит людського капіталу та соціальна фрагментація можуть уповільнити відбудову та модернізацію країни.

Кібер- та інформаційна складова загроз в умовах війни набула самостійного стратегічного значення. Кібератаки на органи державної влади, енергетичні компанії, банківську систему та засоби масової інформації спрямовані на дестабілізацію управління та підірив довіри до державних інституцій. Інформаційні операції, спрямовані як на внутрішню аудиторію, так і на міжнародних партнерів України, мають на меті послаблення суспільної стійкості та міжнародної підтримки.

У цьому контексті Г. Почепцов зазначає, що «інформаційна війна спрямована не лише на зміну інформаційного середовища, а й на трансформацію

поведінки суспільства» [36, с. 112], що підтверджує стратегічний характер інформаційних загроз у сучасній війні.

У повоєнний період характер загроз зазнає зміни, проте не втратить своєї інтенсивності. Зберігатиметься ризик реваншистської політики російської федерації, спроб дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та використання механізмів «замороженого конфлікту» як інструменту впливу. Реінтеграція деокупованих територій потребуватиме вирішення складних безпекових, соціальних та правових питань, зокрема щодо відповідальності за колабораційну діяльність, відновлення інфраструктури та відновлення довіри населення до державних інституцій. Водночас масштабні програми післявоєнної відбудови створюватимуть корупційні ризики, що можуть негативно вплинути на рівень довіри суспільства та міжнародних партнерів.

Отже, загрози національній безпеці України в умовах війни та у повоєнний період мають системний, комплексний і взаємопов'язаний характер. Вони охоплюють воєнну, політичну, економічну, гуманітарну та інформаційну сфери та потребують інтегрованого підходу до їх нейтралізації. Повномасштабна агресія зумовила перехід від моделі стримування до моделі всеохоплюючої оборони та стійкості, у якій національна безпека розглядається як результат узгодженої діяльності всіх державних інституцій і суспільства загалом. У повоєнний період ключовим завданням стане не лише відновлення зруйнованого, а й формування нової безпекової архітектури, здатної забезпечити довгострокову стабільність і суверенний розвиток України.

3.3 Перспективні напрями зміцнення національної безпеки України

Повномасштабна війна проти України зумовила не лише трансформацію характеру загроз, але й необхідність переосмислення моделі забезпечення національної безпеки в довгостроковій перспективі. Якщо у попередні роки стратегічне планування переважно орієнтувалося на стримування та реформування сектору безпеки відповідно до стандартів НАТО, то сучасні умови

вимагають формування комплексної архітектури стійкості держави, здатної функціонувати в умовах затяжного воєнного протистояння та післявоєнної відбудови. Як зазначає В. Горбулін, «ключовою ознакою сучасної безпекової політики є її здатність до адаптації в умовах невизначеності та тривалих загроз» [24, с. 38].

Першочерговим напрямом є інституційне та нормативне оновлення системи стратегічного планування у сфері безпеки і оборони. Пропонується законодавчо закріпити обов'язковий щорічний перегляд стратегічних документів на рівні Ради національної безпеки і оборони України із запровадженням системи чітких індикаторів їх виконання. Верховна Рада України має забезпечити парламентський контроль за реалізацією стратегій через регулярні звіти уряду, а Кабінет Міністрів України забезпечувати практичну реалізацію стратегічних документів у сфері національної безпеки шляхом розроблення підзаконних нормативно-правових актів, які конкретизують загальні положення стратегій. Йдеться, зокрема, про ухвалення постанов, розпоряджень, державних програм і планів заходів, у яких визначаються конкретні виконавці, строки реалізації, обсяги фінансування та механізми контролю. Саме на рівні підзаконного регулювання відбувається трансформація стратегічних цілей у практичні управлінські рішення, що забезпечують їх фактичне виконання органами державної влади.

Незважаючи на наявність формально визначених механізмів імплементації стратегічних документів, на практиці їх реалізація часто має фрагментарний характер. Не всі стратегічні положення супроводжуються своєчасним ухваленням підзаконних нормативно-правових актів, а в окремих випадках такі акти мають загальний або декларативний характер і не містять чітко визначених виконавців, строків та індикаторів виконання.

Проблема в тому, що існуючі стратегії мають розрив між їх ухваленням і реальною їх реалізацією. Фактично сформувалася ситуація, за якої стратегічні документи виконують переважно декларативну функцію, тоді як їх практична реалізація залишається фрагментарною та несистемною. Крім того,

спостерігається проблема недостатньої координації між органами виконавчої влади, що ускладнює узгоджене виконання стратегічних завдань. Відсутність системного моніторингу та оцінювання ефективності реалізації стратегій також знижує їх практичну результативність.

Це створює низку ризиків для національної безпеки. По-перше, виникає розрив між стратегічним плануванням і реальним управлінням, коли задекларовані цілі не досягаються або реалізуються із суттєвими затримками. По-друге, неузгодженість дій органів державної влади може призводити до неефективного використання ресурсів, що є критичним в умовах війни. По-третє, відсутність чіткої відповідальності за невиконання стратегічних документів підвищує ризик формалізації державної політики у сфері безпеки.

В умовах повномасштабної війни такі недоліки можуть мати системні наслідки, зокрема уповільнення розвитку оборонних спроможностей, зниження ефективності реагування на загрози та втрату стратегічної ініціативи. Саме тому вдосконалення механізмів імплементації стратегій є не лише управлінським, але й безпековим пріоритетом держави.

Другим стратегічним напрямом є розвиток обороноздатності на засадах всеохоплюючої оборони. Всеохоплююча оборона передбачає інтеграцію зусиль державних органів, сектору безпеки і оборони, органів місцевого самоврядування, приватного сектору та громадянського суспільства для забезпечення здатності держави протистояти агресії не лише на фронті, але й у економічній, інформаційній та гуманітарній сферах. Пропонується не створення нових спроможностей, а масштабування вже існуючого виробництва безпілотних систем і засобів РЕБ шляхом переходу від фрагментарних розробок до системного серійного виробництва з уніфікованими стандартами. Тобто збільшити обсяги серійного виробництва, стандартизацію продукції, розширення державного фінансування, а також спрощення процедур державного оборонного замовлення для залучення більшої кількості виробників.

Третім напрямом є посилення економічної стійкості. Повоєнна відбудова має здійснюватися відповідно до принципу «build back better», тобто

«відбудувати краще, ніж було». Це маєтсья на увазі не просто відновлення зруйнованої інфраструктури, а її модернізацію з урахуванням безпекових, екологічних та технологічних вимог. Зазначений підхід закріплений у міжнародній практиці управління ризиками, зокрема у документах United Nations Office for Disaster Risk Reduction, де наголошується, що відбудова повинна зменшувати вразливість до майбутніх криз, а не відтворювати попередні ризики [60, с. 10-14]. Принцип «build back better» означає відновлення зруйнованих об'єктів із одночасним підвищенням їхньої стійкості до майбутніх загроз, зокрема шляхом модернізації інфраструктури, впровадження енергоефективних технологій, посилення захисту критичних систем та врахування безпекових ризиків уже на етапі проєктування. Таким чином, відбудова розглядається не як повернення до довоєнного стану, а трансформує відбудову з технічного процесу у стратегічний інструмент підвищення національної безпеки.

У цьому контексті пропонується створити на рівні Кабінету Міністрів України єдиний координаційний центр відбудови з повноваженнями щодо управління міжнародною допомогою, а також запровадити обов'язкову систему незалежного аудиту всіх проєктів реконструкції. Такий підхід дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити довіру міжнародних партнерів.

Відсутність системної політики у сфері психологічної реабілітації створює ризик довготривалої соціальної дестабілізації, що може проявлятися у зростанні рівня соціальної напруженості, криміналізації та втрати довіри до державних інституцій. Тому, Міністерству охорони здоров'я України пропонується сформувати національну систему психологічної реабілітації, яка охоплюватиме військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та цивільне населення, що постраждало від бойових дій. Йдеться про створення мережі регіональних центрів психічного здоров'я, підготовку фахівців за міжнародними стандартами, впровадження програм лікування посттравматичного стресового розладу, а також інтеграцію психологічної допомоги у первинну медичну ланку. Також доцільним є розвиток системи цифрових сервісів психологічної

підтримки та залучення міжнародних партнерів до фінансування відповідних програм.

Міністерству освіти і науки України пропонується забезпечити інтеграцію програм національної стійкості у освітній процес на всіх рівнях освіти. Це має включати розроблення навчальних курсів з основ національної безпеки, критичного мислення, медіаграмотності та інформаційної гігієни, а також впровадження елементів громадянської освіти, спрямованих на формування відповідальності за державу та розуміння безпекових викликів. Окрему увагу необхідно приділити підготовці педагогічних кадрів, оновленню навчальних програм і створенню освітніх матеріалів, адаптованих до умов воєнного та післявоєнного періоду.

Крім того, важливим елементом гуманітарної політики має стати стимулювання повернення громадян України з-за кордону шляхом створення економічних і соціальних умов для їх реінтеграції, включно з програмами працевлаштування, доступного житла та підтримки підприємницької діяльності. У середньо- та довгостроковій перспективі це дозволить зменшити демографічні втрати та відновити людський капітал як ключовий ресурс національної безпеки. В такому розумінні реінтеграція – це не лише відновлення територій, а відновлення довіри між державою і суспільством

Отже, перспективні напрями зміцнення національної безпеки України пов'язані не стільки з розробленням нових стратегій, скільки з переходом до їх реальної імплементації, забезпеченням інституційної спроможності та відповідальності суб'єктів безпекової політики. Повномасштабна війна продемонструвала, що ключовим фактором ефективності є не формальна наявність нормативної бази, а здатність держави швидко трансформувати стратегічні рішення у практичні дії.

Пропонується розглядати національну безпеку як інтегровану систему, у якій обороноздатність, економічна стійкість, ефективне державне управління та суспільна згуртованість є взаємопов'язаними елементами. Відсутність

системності хоча б в одному з цих компонентів неминуче знижує загальний рівень безпеки держави.

У цьому контексті одним із принципових висновків є те, що без подолання розриву між стратегічним плануванням і його реалізацією будь-які, навіть найбільш сучасні та змістовні безпекові стратегії залишатимуться декларативними. В умовах війни це становить не лише управлінську проблему, а пряму загрозу національній безпеці.

Висновки до розділу 3

Проведений розбір стратегій національної безпеки Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Німеччини та Польщі. У дослідженні використано офіційні тексти стратегічних документів, оприлюднені на урядових порталах відповідних держав, що забезпечує достовірність і актуальність отриманих результатів. Проведений аналіз засвідчив, що США орієнтуються на глобальне лідерство та проактивне стримування загроз, Велика Британія поєднує безпекову політику з концепцією «глобальної присутності» та стійкості, Німеччина трансформує модель «цивільної сили» у напрямі посилення оборонного компоненту, а Польща фокусується на військовому стримуванні та підвищенні національної обороноздатності в умовах безпосередньої загрози з боку російської федерації.

Сучасні стратегії національної безпеки базуються на комплексному підході, який передбачає інтеграцію військових, економічних, інформаційних та гуманітарних інструментів, а також активну участь у системах колективної безпеки. Це підтверджує доцільність подальшого розвитку безпекової політики України на засадах системності, адаптивності та узгодженості стратегічного планування з практикою його реалізації.

В умовах повномасштабної війни усі загрози національній безпеці України мають системний, багатовимірний і довготривалий характер, охоплюючи воєнну, політичну, економічну, інформаційну та гуманітарну сфери, що

перетворює безпеку на інтегрований результат функціонування всієї держави та суспільства. Водночас ефективна протидія цим загрозам можлива лише за умови переходу від реактивної до проактивної моделі державної політики, яка передбачає оновлення стратегічного планування, розвиток всеохоплюючої оборони, зміцнення економічної стійкості, впровадження принципу «build back better» у процесах відбудови, а також формування дієвих механізмів імплементації рішень і відповідальності за їх виконання. Ключовим висновком є те, що без усунення розриву між стратегічними документами та їх практичною реалізацією навіть найбільш якісні безпекові стратегії залишатимуться декларативними, що в умовах тривалої війни створює прямі ризики для обороноздатності та державної стійкості України. У протилежному випадку збереження розриву між стратегічним плануванням і його реалізацією становитиме пряму загрозу ефективності державної безпекової політики.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було досягнуто поставлену мету та вирішено такі завдання:

1. Еволюція поняття «національна безпека» відбувалася поступово під впливом змін у міжнародному середовищі, характері загроз і розвитку суспільства. Спочатку воно формувалося як суто військово-політична категорія, однак із часом набуло комплексного змісту.

До ХХ століття національна безпека ототожнювалася із захистом держави від зовнішніх загроз і зводилася до збереження суверенітету, територіальної цілісності та політичної стабільності, реалізуючись переважно через військову силу. У ХХ столітті, особливо після світових воєн і в умовах Холодної війни, під впливом ядерного протистояння, ідеологічної боротьби та гонки озброєнь поняття розширилося, охопивши економічні, технологічні й інформаційні аспекти, а також колективні механізми безпеки.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття під впливом глобалізації та появи нових загроз, зокрема тероризму, кіберзлочинності, транснаціональної злочинності та екологічних проблем, безпека почала розглядатися як залежна від стабільності міжнародної системи та взаємозалежності держав. У сучасний період вона формується під впливом гібридних загроз, цифровізації, енергетичних і глобальних криз, що зумовило її перетворення на багатовимірну систему, яка включає військову, політичну, економічну, соціальну, екологічну та інформаційну складові.

Важливим етапом стало утвердження концепції «розширеного розуміння безпеки» та принципу «стійкості», які відображають перехід від суто захисного підходу до здатності держави і суспільства адаптуватися до криз і комплексно реагувати на них.

Таким чином, поняття «національна безпека» еволюціонувало від вузького військового розуміння до комплексної, динамічної системи, що поєднує

військові й невійськові інструменти та орієнтується не лише на захист, а й на розвиток і адаптацію в умовах сучасних викликів.

На підставі проведеного дослідження вбачається під терміном «національна безпека» розуміти комплексний і динамічний стан захищеності особи, суспільства та держави, за допомогою якого забезпечується збереження їхніх життєво важливих інтересів, суверенітету та територіальної цілісності, а також здатність ефективно запобігати, протидіяти й адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх загроз комплексного характеру в умовах змінного міжнародного середовища.

2. У системі національної безпеки ключовими суб'єктами виступають держава, суспільство та людина, які діють у тісній взаємодії. Провідну роль серед них відіграє держава, оскільки саме вона формує та реалізує політику національної безпеки через систему органів влади, забезпечує правове регулювання, оборону, правопорядок і координацію дій усіх інших учасників.

Водночас суспільство є активним суб'єктом, що впливає на безпекову політику через інститути громадянського суспільства, громадську думку та механізми демократичного контролю, сприяє консолідації, стійкості та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Людина також виступає суб'єктом національної безпеки, оскільки реалізує свої права і свободи, бере участь у суспільно-політичному житті, несе відповідальність за дотримання законів і може безпосередньо впливати на стан безпеки через власну поведінку, громадянську позицію та участь у захисті держави.

Отже, ефективність системи національної безпеки визначається узгодженою взаємодією цих суб'єктів, де держава забезпечує організаційно-правову основу, суспільство – соціальну стійкість і контроль, а людина – активну участь і реалізацію базових цінностей безпеки.

3. Глобалізація має подвійний вплив на національну безпеку, поєднуючи як нові можливості, так і суттєві ризики. До позитивних аспектів належить розширення доступу держав до міжнародних ресурсів – фінансових,

технологічних та інформаційних, що сприяє модернізації сектору безпеки, розвитку кіберзахисту та підвищенню ефективності реагування на загрози. Вона також стимулює економічне зростання, поглиблює міжнародну співпрацю та дає змогу брати участь у колективних механізмах безпеки, що підсилює стійкість держави до криз і конфліктів.

Водночас глобалізація породжує низку негативних наслідків. Відкритість економік та інформаційного простору підвищує вразливість держав до зовнішніх впливів, зокрема кібератак, дезінформації, економічного тиску та гібридних загроз. Посилюється залежність від світових ринків, що робить національні економіки чутливими до глобальних криз. Крім того, зростає масштаб транснаціональної злочинності, нелегальної міграції та впливу людського капіталу, що послаблює внутрішню стабільність.

Отже, глобалізація одночасно зміцнює та ускладнює систему національної безпеки, вимагаючи від держав балансу між відкритістю до світу та захистом власних інтересів.

4. Проведений порівняльний аналіз стратегій національної безпеки США, Великої Британії, Німеччини та Польщі показав, що всі держави виходять із спільної основи – захисту суверенітету, демократичних цінностей і безпеки громадян, однак реалізують ці пріоритети різними способами залежно від власних ресурсів, геополітичного положення та історичного досвіду.

США орієнтуються на глобальне лідерство, поєднуючи військову силу, технологічну перевагу та економічний вплив. Велика Британія робить акцент на адаптивності, міжнародній взаємодії та управлінні ризиками. Німеччина застосовує комплексний і переважно превентивний підхід, поєднуючи безпеку з економічними, соціальними й екологічними чинниками. Польща зосереджується на обороноздатності, стримуванні загроз і розвитку суспільної стійкості в умовах регіональної небезпеки.

Узагальнено, ключовими пріоритетами сучасної безпекової політики є військова спроможність, економічна та технологічна стійкість, кібер- й інформаційна безпека, а також міжнародна співпраця. Механізми їх реалізації

включають модернізацію збройних сил, розвиток інституційної стійкості, інвестиції в інновації, посилення кіберзахисту та активну участь у колективних безпекових системах. Це підтверджує, що ефективна модель національної безпеки формується як комплексна і адаптивна система, а не універсальний підхід.

5. У повоєнний період загрози національній безпеці України зберігатимуть комплексний і тривалий характер. Ключовою залишатиметься ймовірність повторної агресії або реваншистської політики з боку російської федерації, а також ризик «замороженого конфлікту» як інструменту політичного тиску. Значну небезпеку становитимуть внутрішньополітична нестабільність, спроби дестабілізації через інформаційні операції та підрив довіри до державних інституцій.

Суттєвими будуть економічні загрози, пов'язані з відбудовою країни: дефіцит ресурсів, залежність від зовнішньої допомоги та корупційні ризики. Водночас важливим викликом стане реінтеграція деокупованих територій, що потребуватиме відновлення інфраструктури, правопорядку та соціальної довіри. Не менш актуальними залишаться демографічні та гуманітарні проблеми – скорочення населення, міграція, психологічні наслідки війни. Також збережеться високий рівень кібер- та інформаційних загроз, спрямованих на послаблення держави.

Зважаючи на вищезазначене, у повоєнний період основними загрозами будуть зовнішня небезпека, внутрішня дестабілізація, економічна вразливість та соціально-гуманітарні виклики, що вимагатиме комплексної політики відновлення і зміцнення державної стійкості.

6. Стратегічні напрями зміцнення національної безпеки України мають ґрунтуватися на переході від декларативної політики до системної реалізації рішень і формування стійкої, адаптивної моделі держави. Першочерговим є вдосконалення стратегічного планування та його імплементації: запровадження регулярного перегляду стратегій, чітких індикаторів виконання, ефективного парламентського контролю та персональної відповідальності за результати. Це

дозволить усунути розрив між ухваленням рішень і їх практичним виконанням. Другим напрямом є розвиток обороноздатності на засадах всеохоплюючої оборони, що передбачає інтеграцію зусиль держави, місцевого самоврядування, бізнесу та суспільства, а також масштабування виробництва сучасних військових технологій, зокрема безпілотних систем і засобів радіоелектронної боротьби. Третім важливим напрямом є зміцнення економічної стійкості через відбудову за принципом «build back better», модернізацію інфраструктури, зменшення залежності від зовнішніх ресурсів і створення прозорих механізмів управління міжнародною допомогою. Четвертим напрямом виступає розвиток людського капіталу: формування системи психологічної реабілітації, підтримка ветеранів і постраждалого населення, а також стимулювання повернення громадян з-за кордону. П'ятим напрямом є посилення інформаційної та кібербезпеки, розвиток медіаграмотності та критичного мислення через систему освіти, що підвищить стійкість суспільства до інформаційних впливів.

У підсумку, зміцнення національної безпеки України потребує комплексного підходу, який поєднує ефективне управління, сильну оборону, економічну стабільність і згуртоване суспільство, здатне протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім викликам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html (дата звернення: 06.03.2025).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 19.03.2026).
3. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 19.02.2026).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 12.03.2026).
5. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 19.03.2026).
6. Воєнна стратегія України: затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 22.01.2025).
7. Стратегія забезпечення державної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41489> (дата звернення: 12.03.2026).
8. Стратегія кібербезпеки України: затверджена Указом Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 12.03.2026).

9. Стратегія забезпечення державної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41489> (дата звернення: 12.03.2026).
10. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 12.03.2026).
11. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
12. Бек У. Суспільство ризику: на шляху до іншої модерності. Київ: Ніка-Центр, 2011. 320 с.
13. Белов Д. М., Швед І. І., Белова М. В. Реалізація органами прокуратури правоохоронної функції держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 74(6). С. 44-49.
14. Бжезінський З. Велика шахівниця. Київ: Фабула, 2019. 288 с.
15. Бузан Б. Люди, держави і страх: національна безпека в міжнародних відносинах. Київ: Ніка-Центр, 2005. 416 с.
16. Бут К. Теорія світової безпеки / пер. з англ. Київ: Либідь, 2012. 544 с.
17. Вевер О. Теорія сек'юритизації: нові підходи до безпеки. Київ: Стилос, 2011. 210 с.
18. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибрані наукові праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
19. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84(5). С. 460-471.
20. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія: Політологія. 2011. Т. 155, вип. 143. С. 42-46.

21. Голуб А. Стратегія національної безпеки Республіки Польща та політичний характер виконавчої влади. *Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2. С. 94-99. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2391> (дата звернення: 03.03.2026).
22. Гончаренко О. В. Транснаціональні загрози в системі національної безпеки: теоретичний вимір та практичні аспекти. Київ: Інститут світової політики, 2021. 312 с.
23. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
24. Горбулін В. П. Стратегічні виклики національній безпеці України. Київ: НІСД, 2017. 200 с.
25. Дацюк А. О. Міжнародні організації у системі глобальної безпеки. Київ: КНЕУ, 2020. 198 с.
26. Задорожній О. В. Громадянське суспільство в системі національної безпеки держави. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 240 с.
27. Кадебська Е. В., Лопоха В. В. Національна безпека як правова категорія. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ru/article/id-3144/> (дата звернення: 17.12.2025).
28. Кобко Є.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки: дис... док. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.
29. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 43 с.
30. Клаузевіц К. Ф. Про війну. Ч. I. 2015. // Internet Archive. URL: [O-vojne.pdf](#) (дата звернення: 18.11.2025).
31. Литвиненко О. В. Національна безпека України: теорія і практика. Київ: НІСД, 2020. 164 с.
32. Ліпкан В. І. Національна безпека України: теоретико-методологічні засади. Київ: Текст, 2015. 304 с.

33. Мауль Г. Німеччина як «цивільна держава»: зовнішньополітична ідентичність і безпекова стратегія. *Міжнародні відносини*. 2012. № 2. С. 90-104.
34. Най Д. Якщо у сусідів України різне бачення політики, досить важко підібрати шлях, який зацікавить всіх. 2011. URL: <https://glavcom.ua/amp/publications/113741-dzhozef-naj-jakshcho-u-susidiv-ukrajini-rizne-bachennja-politiki-dosit-vazhko-pidibrati-shljah-jakij-zatsikavit-vsih.html> (дата звернення 15.03.2026).
35. Нижник Н. Р. Державне управління у сфері національної безпеки. Київ: НАДУ, 2019. 312 с.
36. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Києво-Могилянська академія, 2015. 497 с.
37. Примаков К. Правоохоронні органи у системі забезпечення національної безпеки держави. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 41-48.
38. Романова А. А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599-602. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_95 (дата звернення: 12.03.2026).
39. Сивак Т. В. Інформаційна безпека в умовах гібридних загроз. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 180 с.
40. Сміт С. Теорії міжнародних відносин: підходи та концепції. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 344 с.
41. Сунгуровський М. В. Безпекова політика України: сучасні виклики та тенденції розвитку. Київ: Центр Разумкова, 2021. 120 с.
42. Талалай Д. В., Щербина Л. І. Сили та засоби забезпечення національної безпеки України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Т. 1. С. 74-79.
43. Труба Р. М. Суб'єкти забезпечення національної безпеки України: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 25-33.
44. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 10. С. 221-225.

45. Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications, 1992. 285 p.
46. Buzan B. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf, 1991. 393 p. URL: <https://archive.org/details/people-states-and-fear> (last accessed: 11.04.2025).
47. Buzan B., Waever O., Wilde, D. Security: a new framework for analysis. *International Journal*. 53(4). 1998. 798 p. URL: <https://doi.org/10.2307/40203739> (last accessed:13.04.2025).
48. Council of the European Union. *A Strategic Compass for Security and Defence: For a European Union that Protects its Citizens, Values and Interests and Contributes to International Peace and Security*. Brussels, 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/uk/documents-publications/publications/strategic-compass-security-defence> (last accessed: 03.03.2026).
49. Council of the European Union. *European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World*. Brussels, 2003. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf (last accessed: 03.03.2026).
50. Council of the European Union. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Brussels, 2016. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (last accessed: 03.03.2026).
51. European Union. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Brussels, 2016. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (last accessed: 03.03.2026).
52. Giddens E. *The Global Transformations Reader*, edited by David Held and Anthony McGrew, Polity Press, 2000. URL: <https://depthome.brooklyn.cuny.edu/aod/Text/Giddens.pdf> (last accessed: 8.02.2026).

53. Lippmann W. U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic. Boston: Little, Brown and Company, 1943. 188 p.
54. Morgenthau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Alfred A. Knopf, 1948. 489 p. URL: Open Library – Politics Among Nations (last accessed: 10.03.2026).
55. National Security Strategy 2025: Security for the British People in a Dangerous World. London: Cabinet Office, 2025. 55 p. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/national-security-strategy-2025-security-for-the-british-people-in-a-dangerous-world> (last accessed: 03.03.2026).
56. National Security Strategy of the Federal Republic of Germany. Berlin: Federal Government of Germany, 2023. 76 p. URL: <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/en.html> (last accessed: 03.03.2026).
57. National Security Strategy of the Republic of Poland. Warsaw: National Security Bureau, 2020. 35 p. URL: <https://en.bbn.gov.pl/en/news/767,National-Security-Strategy-of-the-Republic-of-Poland.html> (last accessed: 03.03.2026).
58. National Security Strategy of the United States of America. Washington: The White House, 2025. 29 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> (last accessed: 19.03.2026).
59. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs, 2004. 191 p.
60. UNDRR. Build Back Better in Recovery, Rehabilitation and Reconstruction. 2015. 48 p. URL: https://www.unisdr.org/files/53213_bbb.pdf (last accessed: 13.04.2026).
61. Waltz K. Theory of International Politics. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company, 1979. 251 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL4746065M/Theory_of_international_politics (last accessed: 10.04.2026)

62. Wolfers A. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962. 305 p. URL: <https://archive.org/details/discordandcollab012923mbp/page/n11/mode/2up> (last accessed: 19.03.2026).

ДОДАТОК

**Порівняльна характеристика
стратегій національної безпеки окремих держав**

Країна	Ключові цінності	Основні пріоритети	Метод забезпечення безпеки
США	Національний інтерес, демократія, свобода, глобальне лідерство	Захист кордонів, збереження глобальної переваги, економічна й технологічна конкурентоспроможність	Силове та економічне стримування конкурентів; глобальна військово-політична присутність; технологічне лідерство як інструмент формування міжнародного безпекового середовища; санкційна та торговельна політика
Велика Британія	Захист людини і суспільства, стійкість, демократичні цінності	Управління ризиками в умовах радикальної невизначеності; підвищення національної та суспільної стійкості; кібербезпека; мережеве союзницьке лідерство	Комплексний безпековий підхід, міжвідомча координація, міжнародна співпраця, розвиток цивільної стійкості
Німеччина	Права людини, правова держава, багатосторонність	Соціальна та економічна стабільність, екологічна безпека, європейська стабільність	Інституційне регулювання, превентивна дипломатія, розвиток цивільних спроможностей, колективна безпека
Польща	Суверенітет, територіальна цілісність, історична відповідальність	Стимування воєнних загроз, регіональна безпека, колективна оборона	Нарощування військових спроможностей, інтеграція в НАТО, розвиток оборонної інфраструктури